

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN'A GÖRE TAKLİD KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman KAYA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Veli ULUTÜRK

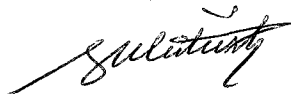
Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : TEFSİR

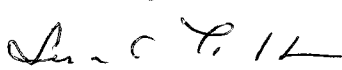
Bu tez 09 / 08 / 1996 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Veli ULUTÜRK Prof. Dr. Suat YILDIRIM Yrd. Doç. Dr. Davut AYDÜZ

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Dünyada yaşamının en büyük amacı Allah'ın rızâsını elde etmektir. Bu rızâyı kazanmada en büyük araç Kur'ân-ı Kerim'dir. Hem bu rızâyı tahsil, hem de tefsir sahasında bir çalışma yapmak için Kur'ân'dan bir konuyu ele alarak incelemeyi düşündük. "Kur'ân'da Taklid" konusu üzerinde çalışmanın faydalı olacağı kanaatine vardık. Konuyu işlerken temel tefsir kaynaklarından istifade ettik. Bunun yanı sıra konuyu kavramada özellikle sosyoloji kitaplarından faydalandık. Konunun bir çok ilim dallarıyla ilgili olmasından dolayı sıkıntı çektik. Aslında konuyu ciddi bir sosyoloji ve ayrıntılı bir tarih bilgisi ışığı altında değerlendirmek gerekiyordu. Çalışmamız boyunca bunun eksikliğini hep hissettik. Fakat bu çalışmamız ileride yapılacak çalışmalara ışık tutarsa asıl hedefe ulaşmış olacaktır.

Çalışmamızda, engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim tez yöneticim, SA.Ü. İlâhiyat Fakültesi öğretim üyesi, muhterem hocam Prof. Dr. Veli Ulutürk'e, yoğun çalışmaları içerisinde ufukumuzu açan görüşleriyle yardımlarını esirgemeyen aynı fakültenin sayın dekanı, muhterem hocam Prof. Dr. Suat Yıldırım'a, aynı zamanda konu seçiminde dikkatimizi bu konuya çeken aynı fakültenin öğretim üyesi sayın Yrd. Doç. Dr. Ali Erbaş beylere teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Süleyman Kaya

Adapazarı 1996

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	v
Türkçe Özet	vi
İngilizce Özet	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. TAKLİD NEDİR	4
2. KUR'ÂN-I KERİM'DE TAKLİD İFADE EDEN KELİMELER	6
2.1. İttebea	6
2.2. Vecede	7
2.3. Elfâ	8
2.4. Abede	8
2.5. Etâa	10
2.6. Semia	11
2.7. İhtedâ	12
2.8. İktedâ	12
3. GEÇMİŞ ÜMMETLERDE TAKLİD	13
3.1. Nûh (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	14
3.2. Hûd (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	14
3.3. Sâlih (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	16
3.4. İbrâhim (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	16
3.5. Yûsuf (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	18
3.6. Şuayb (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	19
3.7. Mûsâ (a.s.)'in Ümmetinde Taklid	20
4. PEYGAMBERİMİZ DÖNEMİNDE TAKLİD	21
4.1. Devrin Sosyal Yapısına Genel Bir Bakış	21
4.1.1. İnanç Bakımından Taklid	24
4.1.2. İbâdet Bakımından Taklid	29
4.1.3. Gelenekte Taklid	32

II. BÖLÜM

1. TAKLİDİN BAŞLICA SEBEPLERİ	36
1.1. Statükoyu Koruma İsteği	36
1.2. Cehâlet	40
1.3. Hevâ ve Hevese Uyma Arzusu	43
1.4. Güç Faktörü	45
1.5. Özenti	49
1.6. Bir İnsanın Peygamberliğini Kabullenememe	51
2. MUKALLİD TOPLUM KARŞISINDA KUR'ÂN	52
3. TAKLİDİN İKİ YÖNÜ	60
3.1. Mezmûm Taklid	61
3.2. Makbûl Taklid	61
4. GÜNÜMÜZDE TAKLİD DURUMUMUZ	66
4.1. Atalar Kültürü Yönüyle Taklid Durumumuz	67
4.2. Baskın Kültür Yönüyle Taklid Durumumuz	69
SONUÇ	73
KAYNAKLAR	74
ÖZGEÇMİŞ	78

KISALTMALAR

A.	: Ansiklopedi
a.e.a.y.	: Aynı Eser, Aynı Yer
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Ank.	: Ankara
a.s.	: Aleyhis-Selâm
b.	: bin, ibn
Bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
md.	: Maddesi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Neş.	: Neşreden
s.	: Sayfa
ts.	: Tarihsiz
Yay.	: Yayınları

ÖZET

Bu çalışma, Kur'ân'ın Taklid'e bakışını ortaya koyar. Âyetleri anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirerek, o âyetlerde taklid ifade eden kelimeleri tesbit etmeye çalışır. Kur'ân'da anlatılan geçmiş ümmetlerle ilgili kıssalardan taklid olarak değerlendirilebilecekleri ele alır. Peygamberimiz dönemindeki toplumun körü körüne taklidini inanç, ibâdet ve gelenekler açısından değerlendirir. Kur'ân'ın bahsettiği bu körü körüne taklide sebep olan etkenleri yine Kur'ân'dan hareketle tesbit eder. Kur'ân'ın, taklid içerisinde olan bir topluma yaklaşımını ortaya koyar. Kur'ân'ın taklide bu yaklaşımıyla beraber, tasvib ettiği bir taklidin de varlığından söz eder. Bu iki taklidi birbirinden net bir şekilde ayırır ve aralarındaki farkı vurgular. Ele alınan bu taklid anlayışı içerisinde günümüz toplumunun bir değerlendirmesini yapar. Toplumumuzun da körü körüne bir taklid süreci geçirdiği sonucuna varır.

SUMMARY

This study examines the look of KORAN to imitation. It gives a short knowledge about imitation. It determines the words which this meaning is imposed. It mentions the periods of imitations of previous religious communities and our prophet which critically told in KORAN. It also explains the reasons of this imitation and mentions the manner of KORAN against the imitator community. It puts down the difference between the accepted and unaccepted imitation by the KORAN. It mentions the subjects in which imitation is admissible. At last it examines the imitation attitude of our society in the frame of the aspect of KORAN.

GİRİŞ

Taklid, Toplumun içinde bulunduğu kültür tiplerine insanı alıştıran rûhî bir mekanizmadır. Kùltürlerin yayılışında, hattâ bir kùltür çevresinden başka kùltür çevrelerine kùltür unsurlarının geçişinde taklidin rolü büyüktür. (Ülken, 1969, 'Taklid' md.). Hâl böyle olunca insan için hem kendi içinde yaşadığı, hem de tesirinde kaldığı toplumun kùltürünün mâhiyeti önem arz ediyor. Çünkü her ikisi de insanın hayatının şekillenişinde önemli rol oynuyor. İnsanın içinde bulunduğu böyle bir durumu Kur'ân ışığında değerlendirdiğimizde iki çizgi ortaya çıkıyor. Birincisi; Kur'ân'ın son derece sakıncalı gördüğü, tasvib etmediği "mezmûm taklid" çizgisi. İkincisi; Kur'ân'ın tasvib ve teşvik ettiği "makbûl ittibâ" çizgisi.

Kur'ân'ı baştan sona gözden geçirdiğimizde görüyoruz ki, bir tarafta Kur'ân, atalar kùltürüne uyanları aşırı derecede tenkid ederek anlatırken, diğer tarafta yine atalar olarak değerlendirebileceğimiz kimselere uymayı teşvik ediyor. Birbirine çelişki gibi görünen bu iki durumu biraz incelediğimizde aralarında net bir fark görülüyor. Bu fark, birinin vahyî kùltüre dayanmaması, öbürünün ise kaynağının vahiy ve gerçekler olmasıdır. Çünkü temeli Hz. Âdem'le atılan tevhid inancı, zamanla ve insanların etkisiyle aslî yapısından uzaklaşmıştır. İnsanlar arzuları yönüne meylederek fitrî özelliklerini yitirip, kendilerine yeni bir fitrat erdinmişlerdir. Bu fitratların oluşturdukları toplum da Rabbimizin çizdiği ilâhî düzen dışında başka bir düzen oluşturmuştur. Allah'ımız, insan irâdesinin meydana getirdiği bozulmayı peygamberleriyle tekrar tekrar düzeltmiştir. Böylece sonraki nesiller için önlerinde iki seçenek kalmıştır. Birincisi, atalarının, kendi irâdelerinin müdahaleleriyle oluşturdukları yeni bir din, yeni bir inanç, yeni bir sistem. İkincisi ise, Allah'ın bir çok peygamber göndererek sürekli insanın önüne serdiği vahye dayanan sistem. İşte Kur'ân, birinci tip kùltüre mensup atalara uymayı körü körüne bir taklid olarak değerlendirip kınarken, ikinci tip kùltürü temsil eden kimselere uymayı da teşvik ediyor. Bizim tezimizin en önemli noktalarından birini bu tesbit oluşturuyor.

Zâten bizim bu çalışmamızdaki maksat, Kur'ân'ın taklide bakışını ortaya koymaktı. Çalışmamızı iki ana bölüme ayırdık. I. Bölümde, taklid konusunda kısa bir bilgiden sonra,

öncelikle, Kur'ân'da bahsedilen körü körüne taklidi tesbit için ilgili âyetleri ele alıp, o âyetlerde taklid anlamının odaklaştığı kelimeleri ortaya çıkardık. Kur'ân'ın anlattığı kıssalardan taklid olarak değerlendirebileceklerimizi ayrı ayrı işledik. Bilhassa peygamberimiz dönemindeki körü körüne taklidi müstakil başlıklar halinde inanç, ibâdet ve gelenekler yönüyle ele aldık. Bu konuda bize intikâl eden tarihî bilgileri can alıcı noktalarını yakalamaya çalıştık.

II. bölümde yine, Kur'ân âyetleri ışığı altında körü körüne taklide yol açan sebepleri belirledik. Bunları belli çerçevede açıklamaya çalıştık. Kur'ân'ın körü körüne taklid içinde olan topluma karşı yaklaşımı şüphesiz günümüz açısından da önem taşıyordu. Dolayısıyla mukallid bir topluma Kur'ân'ın yaklaşımını tesbit etmeye çalıştık. Çalışmamızın genel çoğunluğunu "mezmûm taklid" kapsadığı için onun karşısında kısaca "makbûl taklid"i en önemli yönünü tesbitle yetindik.

Son olarak da Kur'ân'ın ortaya koyduğumuz bu taklide bakışı çerçevesinde toplulumuzu değerlendirmeyi denedik.

Umuyoruz ki çalışmamız bu muhtevasıyla ilk çalışmadır. Çünkü bu çerçevede yapılmış bir çalışma görmedik. Özellikle ilk dönem tefsirlerinde bizim taklidle ilgili tesbit ettiğimiz âyetler, üzerinde durduğumuz şekliyle ya hiç ele alınmamış, veya ilgili âyetlerin taklidi men ettiği belirtilerek, âyetler genelde itikâdî taklidin câiz olmadığına dair delil gösterilmiştir. Bu konuda en hassas davranan şüphesiz Râzî olmuştur. Fethu'l- Kadîr ve Menâr gibi belki en çok bilgi bulabileceğimizi umduğumuz son dönem tefsirlerde ise bu âyetlerin tefsirinde ağırlıklı olarak İslâm'ın kendi iç meselesi olan mezhebî taklidciliğin tenkidine şahit olduk. Bunun yanında İslâm Âlemi'nin Batı'yı taklidinin değerlendirildiğini de gördük. Bura da hemen ifade etmek isteriz ki, bu değerlendirme aslâ o tefsirlerde bir noksanlık arama niyetinden değildir. Şüphesiz en çok faydalandığımız ve ufukumuzu açan çalışmalar onlardır.

Şevkânî'nin "el-Kavlül- Müfid Fî Edilleti'l-İctihâd ve't- Taklid" isimli bir eserinin bulunduğunu tefsirinden öğrendik. Ancak bu eseri görme imkânımız olmadı. İzzettin

Bahru'l- Ulûm tarafından yapılmış “et- Taklid fiş- Şerîati'l- İslâmiyye” isimli bir çalışmayı elde ettik ve inceledik. Bu çalışma, İslâm'ın kendi içindeki mezhebî taklid konusunu işleyen bir çalışmadır. Bizim çalışmamızla hiç benzerlik arzetmez. Hayrettin Karaman'ın “İslâm Hukukunda İctihat” isimli kitabının son bölümü, “Taklid Üzerindeki İhtilaf ve Münâkaşalar” ismini taşır. Bu bölüm de taklidi fikhî tartışmalar açısından değerlendirir.

Ayrıca “et- Taklid ve't- Tebeyye” isimli Nâsır b. Abdülkerîm el- Akl tarafından yapılmış bir çalışmayı gördük. O da bugünkü İslâm Ümmeti'nin Batı'yı taklidi konusu üzerinde duran bir çalışmadır. Muhteva olarak çalışmamızla bir benzerliği yoktur. Muhammed Kutub'un “Ma'reketü't-Tekâlid” isimli eserini de gözden geçirdik. Bu da Batı medeniyeti tesirinde kalan İslâm Âlemi'ndeki çeşitli kültürel sıkıntılardan bahseder.

Kısaca belirtmek gerekirse, görebildiğimiz çalışmalarda ya İslâm fikhında tartışma konusu olan taklid meselesi, veya bugünkü İslâm Âlemi'nin Batıyı taklidi üzerinde durulmuştur. Bizim çalışmamızda Kur'ân'ın taklide genel bakışı ortaya konmuş, taklidin Kur'ân'a göre itikâdî, amelî ve geleneksel yönüne değinilmiştir. Onun için çalışmamızın kendi konusunda orijinallik taşıdığını zannediyoruz.

Çalışmamızda âyet meâli verirken D.İ.A'nın Ank. 1993 tarihli meâlini esas aldık. Tefsirlerden kaynak gösterirken verdiğimiz dipnotta roma rakkamı Râzî, Âlûsî ve Tâhir b. Aşûr'un tefsirleri için cüz'ü gösterir. Diğerleri için ise cilt numarası demektir.

I. BÖLÜM

1. TAKLİD NEDİR

Taklid, kökü “kılâde” olan “KLD” قلد fiilinin tef’îl babından mastarıdır. Kılâde (قِلَادَة) Kelimesinin cem’i “Kalâid” (قِلَائِد) dir.(İbn Manzur, 1990, ‘kld’ md.; Ebu Ceyb, 1982, ‘kld’ md.). İster insan, ister at, isterse kurban edilecek hayvan için olsun boyna takılan şeydir. Dînî anlamda kullanılan taklid de bu köktendir. (İbn Manzur, 1990, ‘kld’ md.).

Dil bilimcileri taklid kelimesinin şu anlamlara geldiğini söylemektedirler: “ Boyuna takılan şey, kurbanlık hayvana takılan şey, bir makama atanmak anlamında kılıç kuşanma.” (Cevheri, 1982, ‘kld’ md.).

Taklid kalimesi Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemekle birlikte, onun kökü olan “kılâde”nin cem’i “kalâid” kurbanlık hayvanlara takılan gerdanlık anlamında Mâide suresi 2. ve 97. âyetlerde geçmektedir. “...Allah’a hediye edilmiş kurbanı, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lutûf ve rızâsını arayarak Beyt-i Harâm’a yönelmiş kimselere (tecâvüz ve) saygısızlık etmeyin...” (Mâide 5/2). “... Hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddî ve mânevi yönden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı.” (Mâide 5/97).

Bahsettiğimiz, kelimenin etimolojik mânası konumuzla ilgili bize ipucu vermekle birlikte, bizi asıl ilgilendiren sosyolojik anlamdaki takliddir. Bu anlamda taklid (yansılama, imitasyon), “örnek alınmak istenen kişi ya da grupların söz, davranış veya tavırlarının başkaları tarafından aynen tekrarlanması;” (Demir, 1992, ‘Taklid’ md.), “tekrarı çok iyi sayılan modeller veya tipler üzerine kurulmuş davranış;” (Ülken, 1969, ‘Taklid’ md.), “başka birinin fikir veya görüşlerine tahkiksiz olarak uyma, onun gibi hareket etme”(Sosyal Bilimler A., 1990, ‘taklid’ md.) anlamlarına gelir.

Taklid, bütün insanlarda, özellikle çocuklarda, (Dönmez, 1986, s. 206), kişiliğin her düzeyinde sözkonusudur. (Meydan Larousse, ‘Taklid’ md.). Taklid, şuurlu veya şuursuz olabilir . Şuurlu olduğu zaman da akılla veya duygu ile yapılmış olabilir. (Ülken, 1969, s.

281-282). Gustave le Bon'a göre taklid çoğu defa gayr-i şûûrîdir ve taklidi meydana getiren de bu vâfidir. (Le Bon, 1974, s. 137). Taklidin toplum gerçeği içinde yukarıdan aşağıya, üstünden zayıfa, yaşlıdan çocuğa doğru inen bir güç olduğu ve toplum olaylarının yayılmasına yaradığı bir gerçektir. (Ülken, 1969, s.281-282). Bir çok ictimâî hadise üzerinde tesirli olan taklid, insanlar arasında fikirler , hisler, heyecanlar ve inançlarla mikropların sirâyeti gibi yayılır. (Le Bon, 1974, s. 125-126).

Toplumlarda çoğu zaman beraber yaşamanın tabîî bir sonucu olarak meydana gelen taklid, kapalı toplum özelliği taşıyan klan veya kabîle üyeleri arasında çok daha fazla görülür. (Hoffer, 1980, s.127).

Fert bazında kendi kendine yetersizliğin, güvensizliğin ve tatminsizliğin bir eseri olan taklid, çoğu zaman problemin hâl çaresi olan kestirme bir yoldur. (Hoffer, 1980, s. 125-126). Kişinin ve toplumun zaafalarını gidererek, kendi kendine yeter hâle gelip ayakta durabilmesi, başkalarına göre üstünlük duygusunu kazanması, zararlı taklidden kurtulmanın en önemli yoludur.

Fert ve toplumun özelliklerinden sâdece bir yönünü yansıtan taklidle ilgili verdiğimiz bilgilerden şüursuz ve sorumsuz bir “robot insan” ve “determinizmle çevrili bir toplum” anlayışına varılmamalıdır. Varılacak sonuç şudur. Fert ve toplumun bir çok gerçeğinden sadece biri takliddir. Taklid bir mâzeret değil, hele fazîlet hiç değil, aksine bir kusurdur, eksikliklerdir. Burada şu ifâdeler derinlemesine düşünölmelidir. “İnsan sosyal bir determinizmle çevrili olmakla beraber, onun kendine âit de bir hürriyeti vardır. Bunun için gruplar ve fertler kendi düşünüş ve yükselişlerinden sorumludur. Sosyal determinizm ve toptan sosyolojik zorunluluk ne mâzeret, ne de kurtulma yeri olarak kullanılamaz. Çünkü fertlerin olduğu kadar cemiyetlerin de âkıbetleri veya kaderleri sadece kendi öz gayretlerine bağlıdır.” (Gölcük, 1979, s. 214-215).

2. KUR'ÂN-I KERİM'DE TAKLİD İFADE EDEN KELİMELER

Kur'ân-ı Kerîm'de taklid kelimesinin geçmediğini daha önce söylemiştik. Kelimelerden hareketle değil de, âyet veya âyetlerin ifade ettikleri anlamlarda ve hattâ Kur'ân'ın tümünün anlam bütünlüğü içerisinde taklidi aramak ve Kur'ân'ın taklide bakışını tesbit etmek daha doğru olur. Ancak taklidle ilgili olduğunu tesbit edebildiğimiz âyetlerde bu mânâ hangi kavram üzerine oturtulmuş ise, o kavramı taklidle ilgili olarak ele alıp, âyetlerle birlikte ayrıca değerlendirmeyi de Kur'ânî bakış açısını daha geniş vermede faydalı olur düşüncesiyle uygun bulduk. Bununla beraber, anlam bütünlüğü içerisinde taklidi ifade ettiğini, ancak bir kavrama indirgeyerek değerlendirme yapmanın fayda sağlamayacağını gördüğümüz bâzı âyetlerde de illâ kavram arama yoluna gitmedik. (A'raf 7/71,172,173; Hud 11/62; İbrahim 14/10). Şimdi kavram olarak ele alacaklarımızı âyetlerden örneklerle görelim.

2.1. İttebea (اتبع)

Yolundan, izinden yürümek, (er-Ragıb 'tba' md.; İbn Manzur 'tba' md.), bir kavmin arkasından veya onlarla birlikte yürümek (Cevheri, 'tba' md.) gibi kelime anlamları olan ittebea, Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte yüz kırk defa (Said, ts., s. 161) geçmektedir. Taklid anlamına çok yakın bir anlam taşıyan bu kelime, çoğunlukla taklidden farklı anlamlarda kullanılmış, bâzı âyetlerde taklid ifade etmiştir. (Said,ts., s. 161-185). İki kelime arasındaki farkı bir cümleyle ifade etmek gerekirse, taklide şuarsuzca başkalarının yaptığı yapma ağırlıklı olarak hâkim, şuurulluk az; ittibâda ise şuarsuz olarak uyma az, şuurulluk hâkimdir. Burada bizi ilgilendiren şuarsuzca başkalarına tâbi olma anlamında kullanılan "ittebea"dır.

Taklidle ilgili tartışmalarda delil olarak getirilen en önemli âyetlerden biri olan (Lokman 31/21). âyetindeki "nettebiu" tam bir taklid ifade eder. Âyetin anlamı şöyledir; "Onlara "Allah'ın indirdiğine uyun" dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azâbına çağırıyor idiye!". (Bakara 2/170).âyette de aynı anlam vardır. "Onlara (Müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun,

denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiysele?”

Kur’an-ı Kerimde Allah’ın emirlerine, peygamberlere ve Allah’ın salih kullarına ittiba ise övülmüştür. “Rabbinizden size indirilene (Kur’an’a)uyun. O’nu bırakıp da başka dostlar peşinden gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz. (A’raf 7/3). (Resulüm) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.(Al -I İmran 2/31).

2.2. Vecede (وجد)

Bir şeyi bulmak, istediğini bulmak, yitiğini bulmak (Cevheri, İbn Manzur, ts. ‘vcd’ md.) anlamlarına gelen “vcd” kelimesi tesbit ettiğimiz âyetlerin taklitle ilgili olduğunu anlamada bize en yardımcı olan odak kelimelerden birisidir. Kelimenin ilgili âyetlerde geçiş şekline baktığımızda atalardan kalan her türlü mîrâsı körü körüne sahiplenmenin, onu kucaklamanın en güzel ifadesi bu kelime ile yapılmış. “Onlar bir kötülük yaptıkları zaman, “babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?” (A’râf 7/28). “Onlara: “Allah’ın indirdiğine ve Resûl’e gelin” dendiği vakit: “Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter.” derler. Ataları hiç bir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?” (Mâide 5/104).

İbrâhim (a.s.) babasını ve kavmini putlara karşı ibâdet etmeme konusunda uyardığında, toplumun verdiği cevapta “vcd” kelimesiyle anlatılan, körü körüne ecdâdı taklidi ifade eden itiraz şeklini görüyoruz. “Hani o, babasına ve kavmine; neye tapıyorsunuz? demişti. “Putlara tapıyoruz ve onlara topmaya devam edeceğiz” diye cevap verdiler. İbrâhim peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.” (Şuarâ 26/70-74). Benzeri ifade tarzını yine “vcd” kelimesi kullanılan Enbiyâ suresi 53. âyette de görmek mümkündür.

Mûsâ ve Hârûn (a.s.)’in dâvetine karşı yapılan direnci anlatan şu âyetlerde de körü körüne taklidi ifade eden “vcd” kelimesi kullanılıyor. “Onlar dediler ki: Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Hâlbuki biz size inanacak değiliz.” (Yûnus 10/78).

2.3. Elfâ (الفى)

“Elfâ”, “vcd” mânâsına kullanılan bir kelimedir. (er-Rağıb, ts., İbn Manzur, ts. ‘Elfa’ md.). Yukarıda “vcd” nin hangi anlama geldiğini verdiğimiz göre, burada ilgili âyetlerde “elfâ” nın kullanılışını görelim.

Kelimenin geçtiği âyetlerden biri taklid konusunda en çok delil getirilen (Bakara 2/170). âyettir. “Onlara (müşriklere): Allah’ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseleler.” Bir sonraki âyette de bu buldukları şeye nasıl da körü körüne sarılarak tam bir taklid içinde oldukları güzel bir örnekle anlatılır. “(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.” (Bakara 2/171).

“Elfâ” kelimesinin kullanıldığı bir başka ilgili âyet (Sâffât 37/69). âyettir. 70. âyetle birlikte ele alındığında tam bir körü körüne taklid ifade eden (eş-Şevkani, ts. IV, 398) bu âyetlerin mânâsı şudur. “Kuşkusuz onlar atalarını dalâlette buldular da peşlerinden koşup gittiler. 70. âyette geçen “ihra” اهراع kelimesinin “ çok acele etme” anlamı vardır. (el-Âlusi, 1987, XXIII, 97). Bu aceleci iz sürüş, atalarından buldukları sapıklıkları kucaklama işidir. Bu gözü kara bir takliddir, “elfâ” kelimesiyle ifade edilmiştir.

2.4. Abede (عبد)

Taklid kelimesi ifade eden kavramlar arasında “abede” kelimesini alışımsızın bize göre daha anlamlı bir yönü vardır. Çünkü, Peygamberlerin tebliğinin odaklaştığı noktalardan

biri, insanların zihnindeki şirki silip tevhidi sağlamlaştırmaksa, bir o kadar önemlisi, o sağlıklı tevhit anlayışının görünen yönünü oluşturan kulluk şeklidir. Kişinin inandığı şeyin davranışlarında gözle görülür şekilde ifadesi olan kulluk, o kulluğun en önemli ögesi olan ibâdetle yapılır. Genel anlamda insanın zihninde kutsallaştırdığı ilâhına yapılan her türlü ta'zîm ifade eden davranış ibâdet kabul edilir ve ekseriya “abede” fiili ile anlatılır. Özel anlamda da bir dînin öne çıkan zorunlu ibâdet tarzlarını ifade eder.

Dînî ilimlerle biraz uğraşan insan peygamberlerle kavimleri arasındaki mücâdelenin merkezini genel anlamda kulluğun yöneleceği yönün oluşturduğunu görür. Çünkü Peygamberî bir hayat anlayışında Allah'a yönelik özel mecbûriyet ifade eden her ibâdet ve yine tek Allah'ı yüceltme sadedinde yapılan her türlü ta'zîm hayatın en merkezini oluşturur. Yaşamın diğer parçaları bu merkeze bağlı ve uygun şekilde sürer. Yâni, yenilenen her ilâhî tebliğle sürdürülmek istenen şey, tek Allah'a yönelik ibâdet merkezli hayat anlayışıdır. Toplumlarla sürtüşme konusu olan nokta da burasıdır. Toplumlar, zamanla araya girmiş, tevhid inancını bozan sapık anlayışları da atalarını taklid ederek sürdürmek istemişlerdir. Hûd (a.s.)'a karşı takınılan şu tavır buna tipik bir örnektir. “Dediler ki: Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir. (A'râf 7/70). Bu âyetle ilgili Âlûsî (1270/1854) şöyle diyor: “Bu tavırlarıyla peygamberin getirdiğini inkâr edip, ondan uzak olduklarını bildiriyorlar. Bu inkârlarının kaynağı ise taklide mübtelâ olmaları ve bulduklarını, atalarından geleni sevmeleridir.” (el-Alusi, 1987, VIII,159).

Aynı sürtüşme Sâlih ve Şuayb (a.s.) ile kavimleri arasında da görülüyor. Merkezde yine “abd” kelimesi kullanılarak anlatılan genel anlamda kutsal gördüklerini ta'zîm vardır. “Dediler ki: Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. (Şimdi) babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu biz, bizi kendisine (kulluğa) çağırdığın şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz.” (Hûd 11/62). Râzî (606/1210) “Etenhânâ en na'büde mâ ya'büdü âbâünâ” (أتھيانا أن نعبد ما يعبد آباؤنا) dan maksat taklide tutunmaktır diyor.(er-Razi, ts. XVIII, 18). “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!” (Hûd 11/87).

Elbetteki peygamberimiz dönemi bu konuda daha önceki ümmetlerden farklı değildir. Yine “abd” kelimesinde odaklaşan bir taklid ön plandadır. “Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman demişlerdi ki: Bu, sizi babalarınızın taptığı (putlardan) çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Ve yine bu (Kur’ân) da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir, dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, dediler” (Sebe’ 34/43).

Kısaca, Allah’a ibâdet etmek, tâgûta, yâni şeytana ibâdet etmek mânâlarına gelen “abd” (İbn Manzur, III, 273) kelimesiyle öne çıkan toplumların taklid anlayışından söz etmek kaçınılmazdır. Biz de “abd” kelimesini taklid anlamında ele alırken kelime mânâsıyla değil, ibâdetin arkasında gizlenen tavır anlamında değerlendirdik.

2.5. Etâa (اطاع)

Etâa, bir emre itaat etmek, (İbn Manzur, ts., VIII, 241), boyun eğmek (Cevheri, ts., III, 1255) mânâlarına geliyor. Kelimenin çoğunlukla daha üstün, daha güçlü olandan gelen bir isteğe boyun eğme olarak kullanıldığı hissediliyor ve bu şartlarda itaat bir nevi zorunluluk taşıyor gibi görünüyorsa da, bu itaat şekli taklidi de içinde taşıyor. İleride görüleceği gibi taklidin sebeplerinden biri de güç faktörüdür. İnce ayrıntıları ile tartışma ve bu konuda ölçü koyma Kelâm İlmi’nin konusu olmakla birlikte, yanı sıra, güçlü bile olsa her şartta başkasına uymak ve itaat etmek mâzur gösterilemez. Nitekim şu âyetlerde üstünlükten ve güçlülükten gelen bir itaatin yapıldığı, ama artık faydasız da olsa pişman olduğu, canlandırılan sahne ile de böyle bir itaatin yapılmaması gerektiği hissettiriliyor. “Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: Eyvah bize! Keşke Allah’a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik! derler. Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler” (Ahzâb 33/66,67).

Ortaya sıhhatli bir îmanî ölçü konulmadan her güçlüye, her üstüne, her emre uyulacak olursa doğruyu yakalamak ve yaşamak mümkün olmaz. Geniş anlamda toplum için düşünüldüğünde böyle bir tepkisizlik ve uyum taklidin tâ kendisidir. Bu âyette mezmûm taklidden ciddi şekilde sakındırıldığı görülür. (eş- Şevkani, ts. IV, 306). Bu sebeple âyette

“etâa” fiili ile belirtilen bu durumu taklid ifadesi olarak değerlendik. “Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan , seni Allah’ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka şeye tâbi olmazlar. Yalandan başka söz de söylemezler.” (En’âm 6/116).

2.6. Semia' (سمع)

Çalım satarcasına bir havaya kapılıp aldırmaazlığın ve kabullenmezliğin bir göstergesi olarak “Semia” ile ifade edilen şu durum tipik bir taklid çeşidir. “Semia” burada, geçmişte olan şeyler hakkında kullanıldığı için mâzî olarak gelmiştir. Bu da onların geçmişteki şeyleri taklid ettiklerini gösterir. (eş-Şevkani, III, 451). “Andolsun ki, Nûh’u kavmine gönderdik ve O: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka tanrı yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız? dedi. Bunun üzerine, kavminin inkârcı ileri gelenleri şöyle dediler: Bu tıpkı sizin gibi beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.” (Mü’minûn 23/23,24).

Bir şeyi işitmek (Cevheri, ts.,III, 1231) anlamındaki “semia” kelimesine taklid anlamını, âyetin bütünlüğü çerçevesinde ifade edilmek istenen mânâdan hareketle yükledik. Âyette geçen “biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık” ifadesi, onların atalarından işitmeyi delil olarak göstermeleri ve onlara aynen uyma arzularının bir göstergesi değil mi? İşte bu tavır tam bir körü körüne taklittir. Aynı çalımli tavır şu âyette de “semia” ile ifadesini bulur. “Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizi getirince: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler” (Kasas 28/36).

Sebeb-i nuzûl olarak peygamberimizin peygamberliğinin ilk dönemlerinde Mekke ileri gelenlerinin Ebû Talib’e yeğenini bu işten vazgeçirmesi isteği ile gittikleri olay gösterilen (İbn Kesir, 1985,VII, 45) şu âyetlerdeki “Semia” ile de, o toplumun taklide sarılışlarından kaynaklanan tepkisi gösterilir. “Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur’ân aramızdan Muhammed’e mi indirildi?

diyerek kalkıp yürüdüler. Belki bunlar Kur’ân’ım hakkında şüphe içine düştüler. Hayır! Azabımı henüz tatmadılar.” (Sâd 38/6,7,8).

2.7. İhtedâ (اهتدي)

İmân üzere kalmak (İbn Manzur, ts., XV, 354) anlamı olan “ihtedâ”, şu âyetlerde tam bir taklid ifade eder. “Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! “sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz” derler.” (Zuhrûf 43/21,22).

Aslında doğru bir îmanda sebat gibi üzerinde ısrarla durdukları ve izini takip ettikleri şey, muhtevâsını bilmedikleri, ancak ataları körü körüne taklidle kabullendikleri her türlü yanlış tutumdur. Bu tutum, inanç mânâsını da içinde barındıran “ihtedâ” kullanılarak anlatılmıştır.

2.8. İktedâ (اقتدي)

Kelime anlamı olarak taklide en yakın anlamlı kelimelerden biri olan “iktedâ”, herhangi bir konuda birine uymak, birinin yolunu tutmak (İbn Manzur, ts.,XV, 171; Razi, ts. XII,75) anlamlarına geliyor. Şu âyette de tam bir körü körüne taklid ifade ediyor: “Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların işlerine uyarız; derlerdi.” (Zuhrûf 43/23).

Başta da ifade ettiğimiz gibi kelimelere takılıp kalınmamalıdır. Âyetler ve Kur’ân bir bütün olarak değerlendirip Kur’ân’ın taklid anlayışını ortaya koymak gerekir. Bu kelimeler bu anlayışı bize aksettirecek olan yakın kelimelerdir.

3 - GEÇMİŞ ÜMMETLERDE TAKLİD

Bilindiği gibi beşeriyetin ilk dini ilk insan Hz. Âdem'in risâletiyle başlayan tevhid inancını temel alan bir dindir. (Bakara 2/30-37; Âl-i İmrân 3/19). Ancak insanlar zamanla bu tevhid inancından sapmalar göstermişlerdir. Birbirlerini sapıklıkta örnek edinmişlerdir. Cenâb-ı Allah, hem insanlardaki bu sapmayı düzeltmek, hem de insanlığın gelişen ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yeni peygamberler ve dinler göndermiştir. (Fâtır 35/24). Dolayısıyla Kur'ân'ın tenkid ettiği taklid, insanların sâdece bir döneminin özelliği değildir. Her dönemin toplumlarında taklidi gözlemek mümkündür. Bunu Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetleri açıklıyor. "Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklılıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların işlerine uyarız, derlerdi." (Zuhrûf 43/23). Dikkat edilirse âyet peygamberimiz öncesi tüm toplumları yer ve zaman sınırlaması getirmeden kapsamaktadır. Aynı genel ifadeleri şu âyette de görmemiz mümkündür. "Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin." (İbrâhim 14/10).

Râzî (606/1210) (İbrâhim 14/10). âyetin tefsirinde şöyle demektedir: Burada taklide sarılma vardır. O da, onların babalarını, âlimlerini ve ileri gelenlerini aynı şekilde ittifakla putlara ibâdet eder şekilde bulmalarındır. (Öyleyse) şöyle demek çok uzak bir ihtimâldir,dediler. Güçlü ve hatırlı kişiler olmalarına rağmen geçmiştekiler bu dînin bâtıllığını bilemedi de bir kişi onun bâtıllığını bildi ha!" (er-Razi, ts., XVIII,95).

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan bazı kıssalarda ümmetlerin körü körüne taklidini gösteren âyetlere rastlıyoruz. Bu âyetlerde dikkatimizi çeken şey, ümmetlerin en belirgin özelliği olarak şirkten söz edilmesidir. Hayat anlayışının en temel esasını teşkil eden inançtan sapma olunca, ona bağlı olarak hayatın her alanında sapmanın olacağı tabiidir. Çünkü inanç hayata yön ve şekil veren en temel kılavuzdur. İster ibâdet niteliği taşıyın, isterse taşımasın, insanların sergilediği her davranışta inancın etkisini görmek mümkündür. Onun için sapık inançlı kişilerden oluşan toplumun yapısı da sapık olur.

“Nasıl inanırsanız öyle yaşarsınız” sözü bunun en güzel ifâdesidir. Şimdi bu peygamberlerin ümmetleri ile ilgili çerçeve bilgiler vererek Kur’ân-ı Kerîm’in onlardan naklettiği mezmûm taklidi görelim.

3.1. Nûh (a.s.)’ın Ümmetinde Taklid

Ulülazm peygamberlerden biri olan Hz. Nûh, Hz. Âdem’den sonra ilk rasuldü. (Sabuni, ts., s. 176). Kavmi de Allah’a şirk koşarak putlara tapan ilk kavimdi. (Sabuni, ts., s. 179). Ved, Süva’, Yegûs, Yeûk, Nesr gibi ilâhlara tapıyorlardı.(Nûh 71/23). Dokuzyüz elli yıl (Ankebût 29/14) kavmini irşadla uğraşan Nûh (a.s.)’a kavminden inanan çok azdı. (Hûd 11/40). Bu kadar uzun zamanda Hz. Nûh’a inanmayan toplumun inançsızlıkta direnme sebepleri elbette çoktu. Ama bunlardan biri “tuttukları yolda tek güvencelerinin babalara mürâcaat ve taklid oluşu” (er-Razi, ts., XXIII, 92) idi. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle ifadesini buluyor: “And olsun ki Nûh’u kavmine gönderdik. Ve O: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka bir tanrı yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız? dedi. Bunun üzerine kavminin inkârcı ileri gelenleri şöyle dediler: “Bu tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.” (Mü’minûn 23/23,24). Seyyid Kutup (ö.1966) “biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık” ifadesine şu yorumu yapıyor: “İnsanın düşüncesi ve fikri donuklaşarak yerini taklide bıraktığı zaman çok kere bu gibi durumlarla karşılaşır. O zaman kimse karşısında bulunan meselenin mâhiyetini inceleyerek realitelerin ışığı altında doğru bir hükme varmayı düşünemez. Sâdece mâzinin karanlık vahalarında geçmişten kalma bir mesnet ararlar.” (Kutup, 1992, IV, 2464).

Bu ikna olmaz arayışlarının bedelini “Bunlar günahları yüzünden suda boğuldular. Ardından da ateşe sokuldular. Ve o zaman Allah’a karşı yardımcılar da bulamadılar.” Nûh 71/25 âyetinde bildilen sonuçlarla ödediler.

3.2. Hûd (a.s.)’ın Ümmetinde Taklid

Bilindiği gibi Hûd (a.s.) Âd kavminin peygamberiydi. (eş-Şuarâ 26/123-125). Âd kavmi Yemen’deki Ahkâfta oturmuşlardı. (Ahkâf 46/21). Güç ve kuvvetleriyle gururlanıp

(Fussilet 41/15). putlara taptılar. Onlar da Nûh (a.s.)'ın gönderildiği kavim gibi Ved, Süva', Yeğûs, Nesr gibi putlara tapıyorlardı. (Rıda, ts. VIII, 495-499). Hûd (a.s.)'ın tevhîde çağrısı karşısında onların da takındıkları tavırlardan biri atalarını takliddi. O'na “(Şöyle) dediler. Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.” (Şuarâ 26/136,137).

Müfessirler bu âyette geçen “huluk” kelimesini farklı şekillerde yorumlamışlardır. 1-Hûd (a.s.)'ın getirdiği şeyin öncekilerin dinleri, âdetleri, ahlâkları, (Taberi, 1988, XI, 97) uydurmaları (er-Razi, ts., XXIV, 158) olduğunu söylemek istemişler. 2- Din ve âdetler olarak bizim yaptıklarımız öncekilerin yaptıklarıdır. Biz onlara iktidâ ediyoruz (ez-Zemahşeri, 1407, XXIV, 158) demek istemişlerdir. Âyetin mânâsını müfessirlerin ikinci yorumuna göre düşünecek olursak burada tam bir toplumsal taklid ortaya çıkar. Kaldığı şu âyetler Hûd (a.s.)'ın peygamber olarak gönderildiği toplumun taklide sarılışını daha net gösteriyor. “Dediler ki: Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eger doğrulardan isen bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir. (Hûd) dedi ki: “Üzerinize Rabbinizden bir azap bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiç delil indirmedeği, sadece sizin ve atalarınızın takdığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!” (A'râf 7/70,71). Râzî (606/1210) diyor ki: “Hûd (a.s.) kesin delil ile -ki o kesin delil önceki âyette geçen Allah'ın nimetlerini hatırlamalarıdır. -putlara ibâdeti terk ederek tevhîde çağırıldı. Buna rağmen onlar taklid yolunu tuttular.” (er-Razi, ts., XIV, 159) Âlûsî (1270/1854) de: “Atalamazın tapmakta olduklarını bırakmamızı mı istiyorsun.” ifadesinde peygamberin getirdiğini inkâr ve ondan uzak olduklarını bildirme vardır. Bu inkârlarının kaynağı ise taklide mübtelâ olmaları ve bulduklarını, atalarından geleni sevmeleridir.” (Alusi, 1987, VIII, 159) diyor. Reşit Rıza (1354/1935) da bu âyetlerle ilgi “Hz. Hûd (a.s.)'ın tevhîde çağrısına karşı akli ve şer'i iptâl eden taklidle cevap verdiler.” (Rıda, ts., VIII, 495-499) diyerek toplumun taklîdî tutumunu vurguluyor. Hattâ biraz daha ileri giderek bu âyetleri taklidin butlânına dair delil bile getiriyor. (Rıza, ts., VIII, 495-499).

Bilindiği gibi Hûd (a.s.)'ın kavmi de bu taklid bataklığında debinişlerinin cezâsını, “Biz onların üstüne uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik. O rüzgâr, insanları sökülmiş hurma kütükleri gibi yere seriyordu.” (Kamer 54/19,20). âyetlerinde ifâdesini bulan korkunç cezâ ile ödemişlerdi.

3.3. Sâlih (a.s.)'ın Ümmetinde taklid

Sâlih (a.s.) Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmişti.(A'râf 7/73; Neml 27/45). Semûdlular Şam ile Hicaz arasında Hicr denilen bölgede yaşıyorlardı. (Hicr 15/80) Düzlüklerde saraylar diken, kayalıkları dahi oyup inşâ eden güçlü bir topluluktu. Âyet-i Kerîme'de şöyle buyruluyor: “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz. Dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yer yüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.” (A'râf 7/74). Puta taparlardı. (Ateş, 1989, III, 182). Sâlih (a.s.)'ın tevhid inancı dâvetine karşı sığındıkları taklid tuzağının arkasından şöyle bir tepki gösteriyorlardı: “Dediler ki: Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin. (Şimdi) babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun? Doğrusu bizi kendisine (kulluğa) çağırdığın şeyden ciddî bir şüphe içindeyiz.” (Hûd 11/62). Râzî (606-1210) de, “babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun?” ifadesinden maksadın taklide tutunmak olduğunu belirtmiştir. (er-Razi, ts., XVIII, 18). Âyette geçen “Ya'büdü” (يعبد) fiili muzârî sıygası olduğundan hem mâziyi, hem de şimdiki zamanı kapsar. Yani Sâlih (a.s.) uyardığı zaman, yaşayan ve yaşamayan atalarının yaptıkları gibi yapmaktan bir türlü vaz geçmek istemiyorlar. Bunun tek sebebi ise kapıldıkları taklid selidir. Onlar da bu durumlarının cezâsını alçaltıcı azâbın yıldırımına carpılarak, (Fussilet 41/17), çığlıkla (Hicr 57/83). hayvan ağılındaki hayvanların altlarına konan kuru çalı-çırpı hâlini alarak ödemişlerdir. (Kamer 54/31).

3.4. İbrâhim (a.s.)'ın Ümmetinde Taklid

“Taklid ve delilsiz olarak kabul edilen bir söz ne kötü şey! Putlara ibâdet etme yolunda ataları taklide şeytanın adım adım götürüş tuzağı ne büyük!” (ez- Zemaşeri, 1407, III,

121) diye Zemahşerî (538/1144)'nin yorumladığı âyetler şunlardır: “Babasına ve kavmine “şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içerisindediniz dedi.” (Enbiyâ 21/52-54). Babasını ve kavmini uyaran İbrâhim (a.s.), O'na atalarına taklidle cevap verenler ise kavmiydi.

O kavim, Bâbil medeniyeti diye bir medeniyet oluşturmuştu. Bağdat'ın 88 km. güneyindeki Hille kasabası yakınlarında, Fıratın doğu kıyısında yer alan ve Bâbil, Kasr, Amran İbn Ali, İsnü'l -Esved, Curcûme, Hümeyrâ ve Merkez adlı 7 tepe üzerine kurulduğu söylenir. (D.İ.A. 'Babil' md.). İbrâhim (a.s.)'ın kavminin, puta taptığını gösteren Kur'ân-ı Kerîm'de epeyce âyet vardır. Bunlardan Şuarâ suresinin 26/70,71. âyetlerini zihnimizde toplumun yapısını pekiştirmesi açısından görelim: “Hani O, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti. “Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz.” diye cevap verdiler.” İbrâhim (a.s.)'a, babalarını taklidle cevap verdiklerinde onlara şöyle dedi: Bu taklid işini en son noktasına kadar götürdünüz. Ki, o da, önceki atalarımızın gibi ibâdettir. Bir şeyin önce olması onun sıhhatine delil değildir. Bâtıl önce gelmekle hakka dönüşmüş olmaz. (ez-Zemahşeri, 1404, III, 318).

Yine aynı sûrenin devam eden âyetleri toplumun hiç düşünmeden taklilde yuvarlanışlarının göstergeleri olarak karşımıza çıkar.” İbrâhim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi iştiriyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk. İbrâhim dedi ki: İyi ama ister sizin, ister önceki atalarınızın; neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü.?” (Şuarâ 26/72-76). İnkâra hiçbir gerekçeleri olmadığını itiraf ederek, taklidden başka dayanaklarının olmadığını itirafa mecbur kaldılar. Sanki şöyle demiş oluyorlar. (Taptığımız şeyler) duymuyorlar fayda ve zarar da vermiyorlar. Ancak babalarımızı, bizim yaptığımız gibi yaptıklarını ve bizim ibâdet ettiğimiz gibi, ibâdet ettiklerini gördük. Biz de onlara uyduk.” (Alusi, 1987, XIX, 94). Tâhir b.Aşûr (1293/1973) 74. âyette geçen “bel” kelimesinin onların putlarının özelliklerinin anlatıldığı tartışmanın tam ortasında geldiğini vurgulayarak “Bu, delilleri olarak sâdece taklide dayandıklarını gösteriyor.” diyor. Aynı şekilde âyetin sonundaki “kezâlîke yef'alûn”(كذلك يفعلون)'un mahzûf bir mastarın sıfatı

olduğunu, âyetin "yef'alûne fi'len kezâlike'lfi'l" ((يفعلون فعلا كذلك الفعل)) demek olduğunu belirterek "bu, onların fiillerinin aynen atalarinkine benzediğini gösterir" diyor. (İbn Aşur, 1984, XIX, 137-140).

İbrâhim (a.s.) ı ateşle cezalandırmak isteyişleri (Enbiyâ 21/68), Yüce Allah'ın uyarıcı bir mu'cizesi olarak karşlarına çıkmasına rağmen, (Enbiyâ 21/69). çözülmeyen taklid anlayışlarının sapıklığı içinde onlar da tarihin derinliklerine gömülüp gittiler.

3.5. Yûsuf (a.s.)'ın Ümmetinde Taklid

Kur'ân'da "kıssaların en güzeli" olarak isimlendirilen (Yûsuf 12/3) Yûsuf (a.s.)'ın hayatı bir çok ibretli olayla doludur. Ancak bir nokta da atalarını taklid edenleri uyarması konumuz bakımından önemlidir. Mısır'da bir iftira sonucu hapse girdiğinde "onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi..." (Yûsuf 12/36). Arkadaşlarını atalarından görerek taptıkları çok tanrı inancından tek Allah inancına çağırarak şöyle buyuruyor: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. (Yûsuf 12/40). Eger tapılan Allah dışındaki şeylere hem onlar hem de ataları aynı isimleri veriyorlarsa, atalar önce geldiğinden sonra gelenlerin atalarını taklid ederek o isimleri verdikleri ortaya çıkar. Yûsuf (a.s.) in iki arkadaşında sembolleştirilen, bu, Allah'ın dışındaki şeylere tapma, atalarının isimlendirdiği gibi isimlendirme, çok muhtemeldir ki civardaki tüm toplumlar için söz konusuydu.

Tüm peygamberlerde olduğu gibi Yûsuf (a.s.) da kendine tevdi edilen görevi tamamlayıp giderken, sonra gelen bizlere ibretler bırakıyordu. "Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır." (Yûsuf 12/7).

3.6. Şuayb (a.s.)'ın Ümmetinde Taklid

“Medyen’e de kardeşi Şuayb-ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.” (Hud 11/84; Ankebut 29/36 ayetleri aynı muhtevalı.). (A’râf 7/85)’ den anladığımız gibi Şuayb (a.s.) Medyen toplumuna gönderilmiş, risaletinden iki yön bize yansıtılmıştır. 1- Tevhîd inancına dâvet. 2- Ticarete, özellikle ölçü ve tartıda toplumun yaptığı hileyi ıslâh. Bu, Kur’ân’da öne çıkarılan iki uyarıya, toplumun verdiği şu cevap, onların takliddeki durumunu gösteriyor. “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın.” (Hûd 11/87). Râzî (606/1260) de yukarıda işaret ettiğimiz Şuayb (a.s.)’ın kıssasında öne çıkan iki yönü belirttikten sonra şöyle diyor: “Tevhîd konusunda taklide yöneldiklerine işaret ettiler. Çünkü onlar Şuayb (a.s.)’ın, babalarının ibâdet ettiği şeye ibâdeti terketmeyi emretmesini uzak gördüler. Bu tam bir takliddir.” (er-Razi, ts., XVIII, 43).

Aslında âyetten sâdece tevhid konusunda bir taklidi anlamaktan öteye, toplumun seçtiği hayat tarzında da taklide yönelindiğini anlamak mümkündür. Çünkü toplumda bu denli yaygın hâle gelen ölçü ve tartıdaki eksik yapma alışkanlığı, mikrop gibi insandan insana sirâyet eden taklidle mümkündür. Bu, o anda yaşayan toplumun kendi içerisinde oluşan bir takliddir. Ayrıca, onların bu kötü alışkanlığı, atalarından edinmiş olmaları da çok muhtemeldir. Bu durumda hayatın her ânında toplumun taklidi sözkonusudur. Reşit Rıza (1354/1935) da bu paralelde bir değerlendirme yaparak, “îmân ve dînî hayat konusunda toplumun Şuayb (a.s.)’a karşı taklidi görüşlerle münâkaşa örnekleri verdiklerini” söylüyor. (Rıza, ts., XII, 143).

Uyarıya aldırmayan bu taklîdî tavır da şu âkıbete uğruyor: “Derken o şiddetli deprem onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Şuayb’ı yalanlayanlar sanki

yurtlarında hiç oturmamış gibidiydiler. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.” (A'râf 7/91,92).

3.7. Mûsâ (a.s.)'ın Ümmetinde Taklid

“...Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanıyorum...” (Kasas 28/38). diyecek kadar azan Fir'avn ve toplumuna karşı Mûsâ (a.s.) ve kardeşi Hârûn (a.s.) mücâdele vermişlerdi. (Tâhâ 20/41-47) Toplumdaki değişmeyi önlemek, Kendi elinde bulundurduğu gücü sürdürmek için toplumun erkek çocuklarını bile öldürtüyordu. (Kasas 28/4). Mûsâ (a.s.) mucizelerle karşısına çıktığında atalarının geleneğine sığınıp, mucizeleri sihir olarak değerlendirmişti. “Mûsâ (a.s.) onlara apaçık âyetlerimizi getirince: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmedik, dediler.” (Kasas 28/36). Mûsâ (a.s.)'ın getirdiği şeyi önceden duymadıklarını söyleyerek güya bir şüphe ortaya koyuyorlardı. Hâlbuki bu şüphe taklidden ileri geliyordu. (er-Razi, ts., XXIV, 250).

Kur'ân'ın kendini ilâh kadar güçlü zanneden her lider ve toplumu için sembolleştirdiği fir'avn ve avânesinin tutumlarında öne çıkan iki durum vardır. 1- Ataları taklid. 2- Buldukları konuma gösterdikleri hırs. Bunu şu âyetten rahatlıkla anlayabiliriz. “Onlar dediler ki: Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Halbuki biz size inanacak değiliz”. (Yûnûs 10/78). Râzî (606/1210) bu âyetle ilgili tefsirinde şöyle diyor: “Mûsâ (a.s.)'ın kavmi, kabul etmeyişlerini iki sebebe dayandırdılar. 1- Taklide sarılmak. 2- Mala ve başta kalmaya hırs.” (er-Razi, ts., XXIV, 142). Âlûsî (1270-1854) de “Âciz kişinin yaptığı gibi taklidin kuyruğuna sarılmak zorunda kaldılar.” (Alusi, 1987, XI, 165) diyerek o toplumun taklid yönünü vurgulamış oluyor.

Mûsâ (a.s.) ve Hârûn (a.s.)'ın ne uyarılarının ne de mucizelerinin tesir etmeyeceği kadar katı taklid anlayışına sahip bu topluluk, Allah'ın dünyadaki ibretli cezâlarından biri olarak Kızıl Deniz diplerine gömülüp gittiler. “Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.” (Tâhâ 20/78).

Kur'ân'da gördüğümüz geçmiş ümmetlere ait bu taklid örneklerinden sonra ancak şunu düşünebiliyoruz: Tarihin hangi döneminde olursa olsun insan, insan olma özelliklerini hep taşımıştır. Çağdaşlığı bayraklaştırıp, sadece kendi yaşadığı dönemi çağdaş yaşama olarak kabul edip, önce gelen insan toplumlarını insan olarak görmeyecek kadar aşağı görenlerin zannettiği gibi değil insanlık tarihi. İnsan, ruh ve madde dünyasıyla hep insandır. Sadece kullandığı araçlar bakımından farklı olmuştur. Belki, İnsan üzerinde, bilgi birikiminin sağladığı "eğitimin" katkısı söz konusudur. O da eğitilerek konuşurulan papağan kadar. Konuşan papağan ne ölçüde papağanlıktan çıkmışsa, çağdaş insan da eğitilerek o kadar öncekilerden farklı hâle gelmiştir. Yâni papağan hep papağan, insan hep insandır. İnsanın oluşturduğu toplumlarda da doğrusu pek fazla değişen bir şey yoktur. Kur'ân'ın, Nûh (a.s.)'in kavminde gösterdiği taklid, peygamberler silsilesi ile devam edip, bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi peygamberimizin döneminde de sürmüştür.

4. PEYGAMBERİMİZ DÖNEMİNDE TAKLİD

4.1. Devrin Sosyal Yapısına Genel Bir Bakış

Kur'ân-ı Kerîm, genel anlamda mezmûm taklidten söz ederken, geçmiş ümmetlerin yerilen taklidinden örnekler verirken, buna ilk muhatap, vahyin geldiği bölgede yaşayanlardı ki, burası da Mekke idi. Konuyla ilgili âyetlerin hemen tamamının Mekki oluşu da hatırlanacak olursa, bu dönemde niçin bu denli konu üzerinde durulduğu dikkati çeker. Bunu söylerken âyetlerin evrenselliğini asla göz ardı ediyoruz demek değildir. Elbetteki âyetler nâzil olduğu dönemden günümüze ve hattâ kıyâmete kadar gelecek tüm toplumları ilgilendiriyor. Ama, özellikle o dönemde bu tür âyetlerin inzâlinin de bir anlamı olması gerekir. İşte onun için bu tür âyetlere ilk muhatap olan toplumun yapısını genel çerçeveleri ile tanımamız önem kazanıyor.

İçinde bulunduğu Kâbe'nin ilk defa Hz. Âdem tarafından kurulduğu görüşü kabul edilecek olursa (Hamidullah 1, 1991, s. 24) Mekke, dünyada insan oğluyla yaşıt, yeryüzünün göbeğinde bir şehirdir. (Hamidullah 1, 1991, s. 19). Hz. İbrâhim dönemi öncesinden itibaren sürekli bir yerleşim bölgesi olduğu açıktır. (Çağatay, 1989, s.

88,94). Kur'ân'ın kendi ifadesine göre ziraat yapılamıyan bir vadidir. (İbrâhim 14/37). Onun için mecbûren ticâretin geliştiği bir şehirdir. Doğu -Batı kara ticaret yollarının geçtiği, her sene tertip edilen bütün yarımada şöhret bulmuş panayırların burada veya çok yakın mevkilerde yapıldığı, aşağı yukarı her kabileden Arapların buraya gelip görüştükleri, ticâret yaptıkları bir merkezdir. (Hamidullah 2, 1984, s.23).

Civar kabileler tarafından da kutsal sayılan Kâbe'nin bulunduğu, bu sebeple de insan sirkilasyonunun çok olduğu ibâdet merkezidir. (Hamidullah 3, 1984, s. 49). Kendine özgü yönetim şekli olan, yerleşik halkın oluşturduğu bir şehir devletidir. (Hamidullah 2, 1984, s. 23).

Arabistan bölgesinde halkı iki ana guruba ayırmak mümkündür. 1-Göcebe hayatı yaşayan Bedeviler. 2-Yerleşik hayat yaşayanlar. (Hitti, 1989,s. 45). Bunlar arasında belirgin karakter farklılıkları olacağı âşikârdır. Mekkeli'ler yukarıda da belirttiğimiz gibi yerleşik hayata sahip, ancak Bedevilerle de iç içedirler.

Mekke'de yaşayan insanlar arasında belirgin sınıf farklılıkları vardı. Hürler, mevâlî ve köleler, aralarında uçurumlar olan sınıflardı. Hürler de kendi arasında eşrâf ve avam olmak üzere iki guruba ayrılıyorlardı. Hayvan gibi pazar yerlerinde alınıp satılan, mal gibi mîras kalan kölelerin durumu doğrusu içler acısıydı. (D.İ.A. 'Arap' md.). Bu toplumun büyük bir kısmının erkek hegomoniyasında yaşayan çok az hakka sahip kadınlar tarafından oluşturulduğu da konumuz açısından önemli bir noktadır.

Bu insanlar içinde okuma yazma bilenler çok azdı. (D.İ.A. 'Arap' md.). Belâzûrî' den nakille M.Hamidullah Mekke'de yazı bilenlerin onbeş-yirmi kişi olduğunu söylüyor. (Hamidullah 3, 1984,s. 12).

Bu toplumun, konumuz açısından çok önemli bir yönünü teşkil eden kavmiyetçilik anlayışını da görmezden gelemeyiz. Çünkü "tabiî çevre ve veraset yoluyla kazanılan müşterek seciyelerin mecmuu bir ırkın rûhunu teşkil eder." (Le Bon, 1974, s. 17). "Bölgede asabiyet kabilenin rûhu idi ve Arap ancak kan bağına dayalı bir idâreyi tanırdı.

Bundan dolayı bir Arap için en büyük felâket kabîlesi ile olan bağıni yitirmesidir.” (D.İ.A. ‘Arap’ md.). “İnsan mevcûdiyetinin alfası ve omegası” haline gelmiş olan bu kavmiyetçilik anlayışını İzutsu’nun ifadelerinden görelim: “İslâm öncesi Arabistan’da sosyal yapının öz olarak kavmiyetçi olduğu, alışıla gelmiş sözlerdendir...Kavim yâhut onun alt bölüğü kabîle, İslâm öncesi Araplar için sadece sosyal yaşayışın tek birimi ve temeli değildi, aynı zamanda ilk ve en mühim planda, gerek bireysel, gerek umuma has ve hayatın tümüne yaygınlaştırılabilecek bir kalıbın ortaya çıkmasına vesîle olan en yüce davranış ilkesini de temsil etmekte idi. Kavim anlayışı hiç şüphesiz Arap cemiyetinin, üzerine bina edilmiş olduğu tüm ana ahlâki fikirlerin membaı idi. Kan bağı ile yakınlığa, dünyadaki herhangi bir diğer şeyden daha fazla saygı duymak ve kavmin şânı için eylemde bulunmak, herkesin üzerinde ittifak ettiği, her kişiye, yâni grubun her ferdine farz kılınmış kutsî bir görevdi.

Bu kavmiyetçi bağıllık hissini o derin, akıl dışı doğasını, hiç bir şey, Nichalson’dan naklen aldığımız Düreyd b. el-Şimme’nin şu mısraı kadar ve katî biçimde ifade edemez: “Ben Gazziye’liyim. Eger yolunu şaşırırsa ise, bende şaşırım yolumu ve şayet Gazziye doğruya yönelirse, onunla birlikte ben de yönelirim.” bu söz kavmiyetçi dayanışmanın putperest Arab’ın eylemlerini eylemlerini nasıl dikte ettiğini, onun nasıl doğru da olsa yanlış da olsa kavmiyetçiliğin o şaşmaz zorunluluğuna boğun eğdiğini hayreti mûcib bir tarzda anlatmaktadır. R. Dozy’nin belittiği gibi “bir Arab’ın kardeş kavim mensupları için hissettiği, adı “asabiyye” olan, bu sınırsız ve sarsılmaz bağıllığın mensûbu olarak doğduğu ve mensûbu olarak öleceği topluluğun menfaat, refah, şân ve şerefine olan mutlak adanış bizdeki milliyetçilik duygusuna, -ki herhalde ateşli bir bedeviye aşırı soguk gelirdi -hiç mi hiç benzemez, şiddetli ve müthiş bir ihtirastır. Aynı zamanda da, tüm görevlerin en ilki ve en kutsîsidir. Çölün gerçek dinidir o.” Bu son ifade de biraz abartma olsa da “asabiyyenin”, ilkel çok ilâhcılık seviyesini asla aşmamış olan ve Muhammed (a.s.) zamanında da iyice bozularak salt büyücülüğe benzeme temâyülü gösteren çöl dininden kıyas kabul etmez biçimde daha güçlü ve daha ziyade nüfuzu olduğu doğrudur.” (İzutsu, s. 84-85).

Yukarıda şehir devleti olduğunu söylediğimiz Mekke'nin yönetim şekli de önemlidir. Bir çok kabîlenin var olduğu Mekke'de şehrin yönetimini ileri gelen on âile elinde tutuyordu. (Hamidullah 1, 1991, s. 25). Kırk yaşını aşmış ve ayrıca yaşı küçük olup zekâlarıyla temâyüz etmiş kişilerin iştirak ettikleri Dârü'n-Nedve denen bir yönetim merkezi vardı. Bunun da üzerinde ihtiyar kimselerin oluşturduğu Meşûra diye bir kurum daha vardı.(Hamidullah 2, 1984, s. 26). Bu kurumlar şehirle ilgili önemli kararları alıyor ve uyguluyorlardı.

Mekke ve orada yaşayan insanların hangi ortamda buldukları ile ilgili bu çerçeve bilgileri verdikten sonra inanç, ibâdet ve gelenekler bakımından toplumdaki taklide bakalım.

Aslında inancı, ibâdeti ve geleneği birbirinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Bu üç prensip birbiriyle iç içe ve çoğu zaman birbirlerinin sebebidirler. Ama bunların ilk temeli elbetteki inançla atılmıştır. Nevarki zamanla sosyal bünye inanç üzerinde değişimler meydana getirmiş, bu değişim asıl gayesinden sapmış ibâdet ve gelenekler olarak toplumda ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca bir çok peygamberin gönderilişi de aslında bu sapmayı düzeltmet içindir. Bu iç içeliğe rağmen biz her birini ayrı ayrı ele alarak değerlendirmeye çalışacağız.

4.1.1. İnanç Bakımından Taklid

Aslında Mekke'lilerin inancı, temeli Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil tarafından atılan tevhit inancına dayanıyordu. Ama zamanla bu tevhit inancı aslî yapısından saptırılmıştı. İster Araplara ilk putu sokanın Amr b. Luhay olduğu görüşüne, (Rıda, ts., XIII, 145) isterse Araplarda putculuğun, "Mekke'den ayrılan herkes kutlu tapınağa (Kâbe) saygı sebebiyle oradaki taşlardan bir tanesini yanında alıp götürürdü." (Çağatay, 1989, s. 104). görüşüne dayanılınsın "bütün kaynaklar, câhiliyye döneminde putperestliğin çok yaygın olduğunu göstermektedir." (D.İ.A. 'Arap' md.). İsmâil peygamberden sonra peygamberimize kadar olan dönemde bölgeye başka bir peygamber de gönderilmemiştir. (Hamidullah 1, 1991, s. 20). Bu zaman zarfında putperestlik o kadar gelişmişti ki

Kâbe'nin içinde 360 tane put vardı. Bu 360 rakkamını her ayı 30 günden hesaplayarak bulmuşlar, bununla da yılın her gününde tanrılarına ibâdet ettiklerini göstermek istemişlerdir. (Hamidullah 3, 1984, s. 42). Ayrıca her kabilenin kendi tanrısı da vardı. Ama başka kabilelerin tanrılarının da kudretine inanırlardı. (Çağatay, 1989, s. 103). Bu toplum o kadar putperestti ki, uzak yerlere giderlerken Kâbe'yi temsilen put yaparlar yiyecek maddeden yaptıkları bazılarını da acıttıklarında yiyiverirlerdi.

İsmâil peygamberden sonra tarihin belli bir kesitinde başlamış olan bu sapma artarak devam etmiş, sonra gelen nesiller atalarını taklidle bu sapıklığı sürdürmüşlerdir. Şu âyet-i Kerîme bu süreci negüznel ifade ediyor. “O halde onların tapmakta oldukları şeylerden (bu şeylerin onları azaba götürdüğünden) şüphen olmasın. Çünkü onlar daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Biz onların (azaptan) nasiplerini mutlaka eksiksiz olarak vereceğiz.” (Hûd 11/109). Şirk koşmada, babalarının putlara ibâdet ettikleri gibi ibâdet etmede, (Alusi, 1987, XII, 146), câhillik ve taklid konusunda atalarına benzediler. (er-Razi, ts. XVII, 68). Bu öyle bir benzeyişti ki Kur'ân'ın inancı aslî mecrâna döndürme teşebbüsü karşısında yine Kur'ân'ın ifadesiyle “onlardan ileri gelenler: Yüyürün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik, bu ancak bir uydurmadır.” (Sâd 38/6,7). diyerek direndiler. Bu âyetlerde geçen “milleti âhira” dan maksat hristiyanlar da, Kureyşliler de olabilir demişler, (er-Razi, ts., XXVI, 178; Alusi, XXIII, 168), meâlimiz de “Hristiyanlar” anlaşılabilir bir mânâ vermiş ise de âyetin sebep-i nüzûlüyle ilgili Taberî (310/923) ve İbn Kesîr (774/1373)'ın naklettikleri olaydan âyetin Kureyşlilerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Süddî'den nakledildiğine göre, içlerinde Kureyş'in önde gelenlerinden Ebû Cehil b. Hişam, Âs b. Vail, Esved b. Muttalib, Esved b. Abdî Yeğûs gibi kimselerin olduğu bir grup bir araya gelerek şöyle dediler: Haydi Ebû Talib'e gidelim. Muhammed hakkında konuşalım. İlâhlarımıza küfretmemesi konusunda bize yardımcı olsun. Biz de O'nu ve ilâhını başbaşa bırakalım. Çünkü biz Ebû Tâlib'in ölmesiyle tarafımızdan kendisine bir zarar verilmesinden ve bu yüzden de Araplarca ayıplanmadan çekiniyoruz. Çünkü bâzıları, O'nun amcası ölene kadar serbest bırakın, O'nun defterini sonra düreriz diyorlardı. İçlerinden birini Ebû Tâlib'e göndererek görüşme isteklerini iletiler. Ebû Tâlib kabul etti, huzuruna vardıklarında şöyle dediler: Sen bizim büyüğümüz, önde gelenimizsin. Kardeşin

oğluna söyle de bizim ilâhlarımızı diline dolamadan vazgeçsin. Biz de O'nu ilâhı ile baş başa bırakalım. Ebû Tâlib yeğenine haber gönderir. Resûlullah huzuruna gelince şöyle der: Ey kardeşim oğlu! Gördüğün gibi bunlar kavminin önde gelenleridir. Senden ilâhlarına dil uzatmamanı ve seni ilâhınla başbaşa bırakmayı istiyorlar. Buna Hz. Muhammed şöyle cevap verdi: Amcacığım! Ben onları daha hayırlı bir şeye çağırılmıyormuyum? Neye çağırıldığını Ebû Tâlib sorunca şöyle dedi: Söylediklerinde tüm Arapların kendilerine boyun eğeceği ve yabancılara da hâkim olacakları şeye onları çağırıyorum. Ebû Cehil aradan fırlayarak şöyle dedi: Ne istiyorsan sana on mislini verelim. Hz. Muhammed: Allah'tan başka ilâh olmadığını söyleminizi istiyorum deyince nefretle karşıladılar. Hz. Muhammed şöyle cevap verdi. Eğer güneşi elime koysanız yine bundan başkısını istemiyorum. Bu cevap üzerine sinirlenerek orayı terkettiler. (Taberi, 1988, XII, 127; İbn Kesir, 1985, VII, 45).

Râzî (606/1210) bu âyetle ilgili şöyle diyor: “Hâsılı şöyle dediler: Geçmişlerimizden tevhidle ilgili bir söz işitmedik. Öyleyse bunun bâtil olması gerekir. Eğer taklid yoluyla söyledikleri söz doğru olsaydı, müşriklerin söyledikleri de doğru olacaktı. Ama o bâtildi. Taklid ederek söylemiş oldukları da bâtil olmuş oldu.” (er-Razi, ts., XXVI, 178).

Müşrikler aynı zamanda hem kendilerinin, hem de atalarının yanlış taklidleriyle ilgili, yine atalarını taklid ederek bir mâzeret de buluyorlardı ki, bunu bize Kur'ân haber veriyor: “Ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiç bir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka birşey düşer mi?” (Nahl 16/35). İçinde buldukları sapıklıklığı sanki Allah onlara mecbur kılmıştı. Hâlbuki bu tavır Allah'ın insan oğluna ömür boyu kullanması için verdiği en önemli özelliği inkârı. Allah onların öne sürdüğü mâzereti de şu âyetlerle baştan tıkanıp oluyordu. “Kıyâmet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbim Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk dediler. Yahut “daha önce babalarınız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra bir nesildik (onların izinden gittik). Bâtil işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin?” dememeniz için (böyle yaptık).” (A'râf 7/172,173). Her ne kadar bu âyetin ifade ettiği anlam üzerinde ihtilâf

edilmişse de, (D.İ.A. 'Bezmi elest' md.), âyeti şöyle anlamak daha uygun gözükmektedir: "Allah Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini aldığı, yâni insanların babalarının bellerindeki tohumlardan yarattığını, onların içlerine Allah'ı bilip tanıma yeteneği ve duygusu koyduğunu bildirmektedir. İnsanlara Allah'ı bilme duygusu vermiştir ki kıyâmet gününde, dünyadaki inkârları için Allah'a karşı bir bahaneleri kalmasın. "biz bilmiyorduk haberimiz yoktu" demesinler. Ya da atalarından ne görmüşlerse onu yaptıklarını, ataları şirk koştukları için kendileri de şirk koştuklarını, içlerinde Allah'ı tanıma sezgisi olmadıktan sonra O'nu nasıl tanıyacaklarını ileri sürmesinler." (Ateş, 1989, III, 412). Reşit Rıza (1354/1935) da âyetlerden, neslin İslâm fitratı üzerine yaratılmasının, akıl verilmesinin ve dış dünyadaki delillerden faydalanmasının anlaşılması gerektiğini; "elestü birabbiküm"ü de sözlü değil, hâl ve davranışla gördükleri karşısında kabullenme olarak ele almanın uygun olacağını, bunun belâgat bakımından üstün bir kullanım tarzı olduğunu, Arapların bu usûlü kullandığını belirterek "fegâle lehâ velel ardi'tiyâ tav'an ev kerhen gâletâ eteynâ tâi'yn." (فقال لها و للأرض ايا طوعا أو كرهما قالتا آينا طاعين) âyetini de bu kullanıma örnek göstermiştir. (Rıza, ts., IX, 387). Bundan sonra da âyetlerle ilgili şöyle bir sonuca varıyor. "Burada Allah akıl ve fitrattan delil ortaya koyduktan sonra, cehâleti bir özür olarak kabul etmediği gibi, ataları taklidi de özür olarak kabul etmediğini vurgulamak istiyor." (Rıza, ts. IX, 388). Zemahşerî (538/1144) ise, aynı anlama gelen şu ifadeleri çok önceden söylemişti bile: "Tevhid konusundaki bu delilleri ortaya koymakla, insanların babalarına iktidâ ve onları taklid mâzeretini ortadan kaldırıyor." (Zemahşeri, 1407, II, 177).

Yâni, böylece onların içinde buldukları şirk durumunun mesûliyetini Allah'a yükleyerek kurtulma amaçları sonuçsuz kalmış oluyor. Çünkü onlar hem fitrattan gelen, hem de çevrelerinde gördükleri tevhide götüren delilleri kullanmadan atalarının yollarını takip ediyorlar. Bu öyle bir takip ki, âyetin ifadesiyle koşarcasına. "Kuşkusuz onlar atalarını dalâlette buldular da peşlerinden koşup gittiler.(Sâffât 37/69,70).

Tâhir b. Aşûr, (1293/1973) bu âyetlerde Mekke müşriklerinden bahsedildiğini, önceki âyetlerde geçen azâbın sebebinin açıklandığını, bunun sebebinin herhangi bir seçim

yapmaksızın olduğu gibi babalarının dinini taklid etmeleri olduğunu belirtiyor. (İbn Aşur, 1984, XXIII, 126,127).

Zemaşerî (538/1144) de önceki âyetlerde bahsedilen şiddetli cezanın sebebinin din konusunda atalarını taklid edişleri olduğunun açıklandığını belirterek “ihra” (اهراع) kelimesinin çok acele etme mânâsına geldiğini de vurguluyor. (ez-Zemaşeri, 1407, IV, 47). Âlûsî de aynı şeyi vurguladıktan sonra burada filin mef'ûl için bina edilişi de ataları takibe çok hızlı rağbet ettiklerini gösterir diyor. (Alusi, 1987, XXIII, 97).

Doğrusu İnsan bu âyette acelecilik telâşına kapılıp, aklını yerli yerine kullanamayan, sâdece gözünü diktiği hedefe ulaşmayı amaçlayıp, hiçbir uyarı tanımayan, etrafına da tehlike saçan insan tasvirini hissediyor. Bu öylesine düşüncesizce insanların kendini kaptırdığı taklid koşusu ki, Râzî bu âyetten hareketle şunu söylüyor: “Taklidi zemmetme konusunda Kur’ân’da bundan başka âyet olmamış olsaydı, taklidin zemmi için bu âyet yeterdi.”(er-Razi, ts. XXVI, 143).

Putperestlik toplumda tevhîdî inançtan sapmayı gösteren en temel göstergedydi. Ama bunun yanında bu sapık inancın yansıması olarak görülen yine inançla ilgili değerlendirebileceğimiz çeşitli sapık inançları toplumda görmek mümkündü. Bu inançlar atalardan hazır olarak mîras kalıyor, onlar da bunlara, sanki vahye sarılırmışçasına atalarını taklid ederek sarılıyorlardı. “Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! “Sâdece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz” dediler. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi. Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din) den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız?) deyince, dediler ki: Doğrusu biz gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.” (Zuhrûf 43/21-24).

Tâhir b. Aşûr (1293/1973) 21. âyette geçen “istemseke” kelimesinin bir şeye tutunmada mübâlağa ifade ettiğini vurguluyor. (İbn Aşur, 1984, XXV, 186). O halde Kureyşliler atalarını taklide gözü kara sarılıyor demektir. Yine Tâhir b. Aşûr, bu aşırı ataları taklidin

sebebinin Arapların babalarıyla aşırı derecede gurur duymalarından kaynaklandığını, bu durumun onları, doğruya isabet edip etmediklerini düşünmeksizin tâbi olmaya sevk ettiğini ifade ediyor. (İbn Aşur, 1984, XXV, 186-189).

21. âyette geçen “ümmet” (أمة) kelimesinin de “din” (دين) olarak açıklandığını düşündüğümüzde, (Taberi, 1988, XIII, 61), tevhidle ilgili diğer yanlış inançları da kapsayacak şekilde tüm dîni konularda toplumun atalarını olduğu gibi taklid ettiği apaçık ortaya çıkar.

Taberî (310/923), “biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk” sözünü Kureyşlilerin söylediğini (Taberi, 1988, XIII, 61) belirtirken, diğer müfessirler de bunu tam bir ataları taklid ifadesi olarak değerlendirmişlerdir. Hattâ Razi yine bu âyetle ilgili “eğer Kur’ân-ı Kerîm’de başka âyet olmasaydı taklidin iptâli için bu âyet yeterli olurdu” değerlendirmesini yapmıştır. (Razi, ts. XXVII, 206; Alusi, 1987, XXV, 75; İbn Aşur, 1984, XXV, 186-189)

Yukarıda tespit ettiğimiz âyetlerden ve tefsirlerinden şu kesin olarak anlaşılıyor ki, Kur’ân nâzil olduğunda Arap toplumu- özellikle Mekkeliler -başta putperestlik olmak üzere, inanç bakımından çeşitli şekillerde ortaya koydukları bâtil inançlara sahiptiler. Bunlar onlara atalarından mîras kalmıştı. Onlar da bunları irdelemeden, doğruluğu - yanlışlığı konusunda herhangi bir incelemeye tâbi tutmadan, tam bir taklid anlayışı içerisinde sahiplenmişti. Kur’ân onların bu yanlış anlayışını onlara ve bize bildirirken aynı zamanda uyarmış da oluyordu.

4.1.2. İbâdet Bakımından Taklid

Öyle anlaşılıyor ki, kendilerine kadar olan tarihî süreç içerisinde Mekke toplumu, gerçek tevhid inancını yitirmenin yanında, bir çok ibâdet şeklini de tarihin derinliklerine gömmüş, belki de somut bir görüntüsünün oluşu sebebiyledir ki sâdece Kâbe’ye yönelik ibâdet şekilleri bozulmuş da olsa devam edebilmiştir. Dolayısıyla Mekke toplumunda ibâdet bakımından taklid deyince meseleyi Kâbe etrafında odaklaşan ibâdet türüne indirgemek

sanki bir zorunluluktur. Bunun dışında, düzenli olarak yapılan bir ibâdetten sözetmek zordur. Hattâ şu kanaata varmak mümkündür. Gerçekten tevhid inancı ateşle yanıp tutuşan ve bu arayışta olan insanlar dahi Allah'a nasıl ibâdet yapılacağını bilemeyişlerinin tereddüdü içerisindeyler. Sağlam bir inanç yapısına sahip grup olarak değerlendirilen, sayılıları çok sınırlı kişiler bile' (Hanîfler) Kâbe'nin kutsallığı inancını taşımanın yanında, sadece şirkte toplumun diğer fertlerine ortak olmama tepkisini gösterebiliyorlardı. Yoksa alternatif bir ibâdet türüne sahip değillerdi. Peygamber efendimizin bi'setten önce putlara ibâdet etmemede direnmenin yanında yaptığı, senenin belli dönemlerinde toplumun şirk bataklığından uzaklaşmak için Hıra mağarasında inzivâya çekilmek olmuştur.

Kâbe'ye ta'zîm dışında düzenli bir ibâdete sahip olmadıklarının tereddüdü içinde yaşadıklarını göstermesi açısından Zeyd b. Amr'ın Kâbe önünde secde ederek Allah'a şöyle yalvarışı önemli bir örnektir: "Allahım! Ben sana nasıl ibâdet edileceğini bilmiyorum. Senin hoşuna ne şekilde ibâdetin gideceğini bilsem, öyle ibâdet ederdim. Fakat bunu bilmediğim için başımı önüme koyup secde ediyorum." (Hamidullah 3, 1984, s. 50).

Toplumun ibâdet merkezi olan Kâbe'ye Mekkeliler günde bir kaç defa geliyorlardı. Ama yine bu ibâdet türünde de bir karışıklık vardı. Herkes kendine göre ibâdet yapmaktaydı. (Hamidullah 3, 1984, s. 50). Meselâ, bir kısmı, "Onların Beytullah yanındaki duâları da ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın." (Enfâl 8/35) âyetinde geçtiği şekilde ibâdet yapıyorlardı. Bu ziyaretlerin toplumda ne derece zorunluluk olarak hissedildiği, hangi düzen ve vakit çerçevesinde yapıldığı, hangi zamanlarda zorunlu, hangi zamanlarda isteğe bağlı olarak gerçekleştiği konumuz açısından çok önem taşımıyor. Bizim açımızdan şu noktanın belirginlik kazanması önemlidir. Şöyle ya da böyle Kâbe ibâdet niyetiyle ziyaret ediliyordu. Bu ibâdet tarzını toplum atalarından mîras olarak almıştır. Temeli tevhîdî inanç tarafından atılan bu ibâdet şekli bozuluyor ve toplum bu yanlış, taklid anlayışına kendini kaptırarak sürdürüyordu. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade ediliyor. "Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu

emretti” derler.De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz.”

Âyette geçen “fâhişeten” (فاحشة) kelimesinden, toplumda âdet haline gelmiş Kâbe’yi çıplak olarak ziyâret etmenin kastedildiği söylenir. İbn Kesîr âyetin sebab-i nuzûlü ile ilgili Taberî de geçen Mücâhid’in şu sözünü naklediyor: “Müşrikler Kâbe’yi çıplak olarak ziyâret ediyorlardı da şöyle diyorlardı: Annelerimizin bizi doğurduğu gibi ziyâret ediyoruz. Kadın ön tarafına nis’a (genişce deriden bükülüp devenin göğsüne konulan bir parça) veya herhangi bir şey koyarak: “Bugün bir kısmı veya tamamı ortaya çıkıyor, ondan ortaya çıkan helâl görmüyorum.” derdi.”

Konuyla ilgili kendi görüşünü de şöyle veriyor: Kureyş dışında Araplar giydikleri elbiseleriyle Kâbe’yi ziyâret etmiyorlardı. Bu konuda şöyle bir yorum yapıyorlardı. İçerisinde Allah’a âsi oldukları elbiselerle tavaf yapamazlardı. Kureyşlilerin hepsi bu tavafı kendi elbiseleri içerisinde yapmaya lâayık sıkı dindanlar sayılırlardı. Onlardan birisinin ödünç elbise verdiği kimse ve yine elbisesi bulunan kimse tavaf yapabiliyordu. Sonra o elbiseyi çıkarır atardı. Gücü olmayıp da yeni bir elbise bulamayan ve Kureyşli birisinden ödünç elbise alamayan kimseler ise Kâbe’yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. (İbn Kesir, 1985, III, 398)

Bâzı müfessirler ise “Fâhişeten” (فاحشة) kelimesini daha geniş ele alarak, toplumda işlenen günahların tümünün kastedildiğini, Kâbe’yi tavafta çıplak olmak aşırı bir günah olduğu için temsîlî olarak onun öne çıkarıldığını vurgulamışlardır. (Razi, ts., XIV, 56; İbn Aşur, 1984, VIII, 84)

Âyetin mânâsı ister sebab-i nuzûlde gösterildiği gibi dar anlamda, isterse tüm günahları kapsayacak şekilde geniş anlamda ele alınacak olsun, atalardan gelen bâtıl uygulamayı taklid suretiyle devam ettirmek tenkid edilmektedir. Bu âyeti amelî taklid bölümünde ele alışımız, âyetin sebab-i nuzûlüne dayanılarak olmuştur. Bu amelî taklid, ister Kâbe etrafında yapılanlar olsun, isterse vâkıf olamadığımız diğer yanlış, ama taklid suretiyle yapılanlar olsun hepsini anlam itibariyle kapsar.

4. 1. 3. Gelenekte Taklid

Kökü tarihin derinliklerine uzanan, insan ve toplum hayatını sıkı sıkıya saran geleneklerin esas temeli dine dayanır. Toplum, gelenekleri zaman içinde kendi bünyesi içerisinde geliştirir. Onlar ferdin ve toplumun iliğine kadar işlemiş olur. Sonra da toplumun yiyip içeceğinden giyeceğine, inancına ve ibâdetine kadar tesirini gösterir. Gelenek toplumun omurgası haline geliverir. (Armağan, 1992, s. 28).

Gelenek, kendisinde hem sahih, hem de çarpıtılmış olanı birlikte bulundurmaktadır. Değişme ve gelişmenin önünde tarihin getirdiği zihniyet ve alışkanlıklarla bir set gibi durur. (Armağan, 1992, s. 15,16).

Peygamberimizin gönderildiği toplumu, kökü tarihin derinliklerine dayanan acımasız gelenekler sarıp sarmalamıştı. Özü tevhid inancına dayanan bir çok şey zamanla toplumun ortaya koyduğu yeni oluşumlarla aslı hüviyetini yitirmiş, yeni bir inanç, yeni bir ibâdet, özünden çok farklı örf-âdetler şeklinde değişmez kurallar olarak topluma hâkim olmuştu. O yapıyı anlamada kolaylık sağlaması açısından günümüz “sünnet olma anlayışı”na bir bakalım. Aslında dinî bir temele dayanan “sünnet olma” veya “çocukları sünnet ettirme” zamanla toplumun ortaya koyduğu geleneklerle kendi içinde birbirine zıt unsurları gayet normalmiş gibi taşır hâle gelmiştir. Dinî bir anlayış olan sünnet, aynı dinin haram kıldığı bir çok şeyle iç içe geçirilmiştir. İşte bu, toplumun zamanla ürettiği kötü geleneklerin aslında sıhhatli bir temele dayanan dinî bir görevi bürümesi olayıdır.

Peygamberimiz döneminde Araplarda görülen toplumun dinî hüviyet kazandırdığı birçok olayı, dinî özlerini yitirmiş olmalarından dolayı gelenek olarak görmemiz mümkündür. Artık onlar ibâdet olmadan çok, toplumun zaman içinde ürettiği geleneklerdir.

Peygamberimiz atalarını taklidle sürdürdükleri bu geleneksel yapıdan kendilerini kurtarmak istediğinde müşriklerin ileri gelenleri, toplumu O'na karşı ataları taklidle kurmuşlar, Kur'ân'ı da uydurulmuş olarak, nitelemişlerdir. “Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman demişlerdi ki: Bu, sizi babalarınızın taptığı (putlardan) çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Ve yine bu (Kur'ân) da uydurulmuş bir yalandan başka bir

şey değildir, dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, dediler” (Sebe’ 34/43).

Kızları diri diri gömme (En’âm 6/140; Tekvîr 81/8,9), her türlü fuhuş, hattâ nikâhı haram olan kimselerle zinâ etme (Nisâ 4/22,23; Nûr 24/23), mehir ve mîrasla ilgili konularda âdil davranmama (Nisâ 4/19-21), yetimlere, fakirlere, ve zayıflara zulmetme (Nisâ 4/127; Fecr 89/17-20), şirk bataklığı ve hurafeler içinde yüzme (Bakara 2/189,200; Âl-i İmrân 3/194; En’âm 6/136-140,142-144),. ataların bıraktığı kötü mirası taklid etmelerinden dolayı özellikleri olmuştur.

Temeli Hz. İbrâhim (a.s.)’in dînine dayanan Mekke toplumunun inanç, ibâdet ve gelenekleri zaman içerisinde öylesine sapma göstermiş ki, toplumda bir çok işin yönlendiricisi fal okları olmuştur. “Kâbe’nin önünde bazı oklar vardı. Mekkeliler oraya giderek bu oklarla fal çekerlerdi. Oklar yerleştirilir ve üzerine bazı kelimeler yazılırdı. Birine “evet”, diğerine “hayır”, bir başkasına “bekle” vs. Ve birşey yapılmak istendiğinde bu oklara mürâcaat edilirdi. “Bu kızı atmalı mıyım?”, “seyehate çıkmalı mıyım?” gibi meselelerde kendilerince mükaddes fal okları çekilirdi. Bunun için özel bir görevli vardı. Bu okları bir çantada taşıyordu. Müşteri ona mürâcaat eder ve o da bir ok çekerdi. Bu oklara “Ezlâm” deniliyordu. (Hamidullah 3, 1984, s. 42).

Bu bozuk geleneklere bürünerek yok edilmiş asıl özü, Kur’ân ortaya çıkarmak istiyordu. “Onlara “Allah’ın indirdiğine uyun” dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azâbına çağırıyor idiyse!” (Lokmân 31/21). Ama onlar âyette de görüldüğü gibi sırf taklidle mücâdele ediyorlardı. (Alusi, 1987, XXI, 94). Atalarından mîras kalan her şeye hiç irdilemeden olduğu gibi körü körüne sahip çıkıyorlardı. Bu sahiplenmede onların tek delilleri gelenekleri peşinde koşup taklid etmekteydi. Hâlbuki İslâm, onları geleneklerin kötü bağlarından kurtarıp yepyeni bir hayat nizâmına kavuşturmak istiyordu.

İslâm öncesi Arapların bâtil inanç ve âdetlerinden biri de, bazı sebep ve bahanelerle bir takım hayvanları putlara kurban etmeleri, bazı hayvanları da putlara adıyıp serbest

bırakmaları idi. “Allah bahîra, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşrû) kılmamıştır. Fakat kâfirler yalan yere Allah’a iftira etmektedirler ve onların çoğunun da kafaları çalışmaz.” (Mâide 5/103). Câhiliyye ahalisi bir dişi deve beş defa doğurur ve beşincisi erkek olursa kulağını yararlar, salıverirlerdi ve artık ona ne binerler, ne sağarlar, ne de kullanılırlardı ki buna “bahîra” derlerdi. Bir adamın başına bir dert geldiğinde, meselâ hasta olduğunda şifa bulması için nezirde bulunur, eğer şifa bulursa, bahîra gibi hayvanı salıverir ve kullanılmasını haram ederdi ki buna “sâibe” denmektedir. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilâhlarının olurdu. Şayet ikisini birden doğurursa, dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki buna da “vasîle” derlerdi. Bir erkek devenin sülbünden on doğum olursa ona binmeyi haram ederler, onu meradan ve sudan alıkoymazlardı ki buna da “hâm” adını vermişlerdir. (Elmalılı, ts., III, 1823)

Bu bâtil âdetlerden kurtarılmak istendiğinde tam bir körü körüne taklid örneği sergiliyorlardı. “Onlara “Allah’ın indirdiğine ve Resûl’e gelin” denildiği vakit, “babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter” derler. Ataları hiç bir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?” (Mâide 5/104). Atalarına karşı öyle bir teslimiyet sergiliyor ki, “biz onlara uyduk, onlar bizim için öncü ve liderdirler, onlardan ne aldysak onunla yetindik ve onların helâl-haram konusundaki tavırlarından râzı olduk” (Taberi, 1988, V, 94) diyorlardı. Hâlbuki bu âyetler ataları körü körüne taklidi kınıyor. (Ateş, 1989, III, 73-74).

İnsanın sadece organik hayatında değil, zekânın işlemede de şuuraltı hâdiseleri üstün bir rol oynuyor. Bu durumda zihnin şuurulu hayatı, şuuraltı hayatının yanında çok az tesire sahip oluyor. (Le Bon, 1974, s. 35). İşte Arap toplumu Mekke döneminde zihnin az tesirli yönünü bile kullanmayıp, tüm düşüncelerini geleneklere teslimiyete indirgeyip, sâdece ataları taklitle yetiniyorlardı. Aslında bu “toplumun iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt edecek davranış kuralları vardı. Ancak “iyi” ve “kötü” sü, “doğru” ve “yanlış” tutarlı, nazarı bir temelden yoksun idi. Bu görüşlerini haklı gösterebilecek, ancak “x iyidir, çünkü iyidir işte” gibi yararsız bir kısır döngüye indirgenmesi mümkün bir ölçüte sahiptiler.” (Izutsu, 1965, s. 71). Doğrusu “insanlar geleneklerinden kolay kopamazlar. Geleneklere Allah’ın buyruğuymuş gibi sarılırlar.” (Ateş, 1989, III, 328).

Ancak gelenekleri de zaman içinde ve temel inanca uygun olarak yenilemek ve geliřtirmek gerekir. Aksi halde toplum da geliřmesini durdurmuř olur.

II. BÖLÜM

1. TAKLİDİN BAŞLICA SEBEPLERİ

Takdir edilmelidir ki, Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda taklidin sebepleri diye bir başlık veya ifade görmemiz mümkün değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, konularına göre tertip edilmiş beşerî bir kitap değildir. Biz, bu sebepleri vahye muhatap olan fert veya toplumların tavırlarından yada ortaya koydukları mâzeretlerden çıkarıyoruz. Bu anlayışla taklid sebeplerini görelim.

1. 1. Statükoyu Koruma isteği

Toplumları içinde buldukları ortamdan kurtarıp yeni bir yapıya kavuşturmak oldukça zordur. Hâlbuki toplumlar kendi yapıları içerisinde sürekli bir değişim süreci yaşarlar. Ama bu değişimle birlikte kökleri tarihî derinliklere inen temel esaslar oluşmuştur. Onlarla ilgili toplumun hiç bir ferdi tâviz vermek istemez. Gustave Le Bon bu durumu şöyle anlatır: "Kitlelerin devamlı olan hareketlilikleri yalnız sathi şeylerdedir. Onlar zayıflamayan muhafazakârlık insiyaklarına mâliktirler ve bütün ibtidaîler gibi an'anelere puta taparcasına hürmet ederler. Hayatlarının gerçek şartlarını değiştirecek her yenilikten, şuursuz olarak nefret ederler."(Le Bon, 1974, s. 60).

Kur'ân'da anlatılan peygamber kıssalarına baktığımızda, peygamberlerin toplumu her yönüyle yenileyici bir misyon üstlendiklerini görürüz. İnançla başlayan ıslahat hareketi, ibâdetle sürmekte ve hayatın her anını etkisi altına alan bir tesir icrâ etmektedir. İşte bu yenileşmeye, ilk etapta toplumun her katmanından itirazlar yükselmekte, şiddetli bir direnç oluşmaktadır. Alt tabakadakiler üst tabakadakilerin çoğunlukla bilinçli olarak yaptıkları propagandanın ve onların nüfuzlarının etkisinde kalmakta; cehâletle, "acaba gelecek daha mı kötü olur?" endişesi buna eklenince toplumun tüm kesiminde ilâhî vahye karşı bir itiraz yükselmektedir. Toplumun üst kesimi ise, zaten hayatın lezzetlerinden en üst seviyede faydalandıklarından, bu lezzetler kaybolur endişesi ile içinde buldukları ortamın bozulmasını asla istememektedirler. Bu tipler Kur'ân-ı Kerim'de, genellikle toplumda göz

dolduran, kalplere heybet veren, gözlerin kendilerine yöneldiği “mele” (مَلَأ) kelimesiyle; bazen de önde gelen büyükler, yöneticiler anlamında “sâdet” (سَادَةٌ), “küberâ” (كِبْرَاء) ve “mütrafûn” (مِزْفُون) gibi kelimelerle ifade edilmektedirler. (Rağib, ts., ilgili maddeler). Bunlar, kendilerini peygamberlerinin karşısına koyan ileri gelen kimselerdir.(Razi, ts, XIV, 150). (Hûd 11/27; Mü'minûn;23/24,34; Bakara 2/246; A'râf 7/66,75,88,90,109,127) gibi âyetler peygamberlerin tevhide çağırışlarına karşı direnen ileri gelenleri “mele” kelimesiyle anlatan âyetlerdir. (Ahzab 33/67). âyette “sâdet” ve “küberâ” kelimeleriyle aynı tiplerin ifade edildiğini görüyoruz. (Sebe' 34/34; Zuhruf 43/23) âyetlerinde de bunların “mutrafûn” kelimesi kullanılarak anlatıldığına şâhit oluyoruz. Kur'ân'ın bu önde gelen menfaat şebekelerini bazen isimleştirerek müşahhaslaştırdığı da dikkati çeker. Mûsâ (a.s.)'ın karşısında Fir'avn (Bakara 2/49; Âl-i İmran 3/11; Enfâl 18/52,54), Kârûn (Kasas 28/76) ve Hâmân (Ankebût 29/39) gibi.

Hangi kelime veya örnekle anlatılırsa anlatılsın bunların hedefleri peygamberler, amaçları ise menfaatlerinin zedelenmemesidir. Günün tabiriyle bunlar, elit tabakadır. Hakkı güçlerinde gören, alın terinden ziyâde, halkın kanyla karın doyuran zevk düşkünü şımarıklardır. Bu durumun devamı için her yolu mübah gören, konumlarının bozulması ihtimâlinde bile çığlık çığlık bağırarak statüko severlerdir. “Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri: “Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz, demişlerdir. Ve dediler ki: Biz malca ve evladca daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz.”(Sebe' 34/34,35).

Önceki peygamberlerin ümmetlerine nazaran tarihî bilgi olarak daha fazla ayrıntıya sahip olduğumuz Mekke toplumunun peygamberimize karşı olan tepkisinde statükoyu koruma gayretini daha iyi görebiliriz.

Öncelikle insanların en zekisi, peygamberler peygamberi Hz. Muhammed'in 12 kûsur senelik Mekke mücâdelesinde müslümanların sayılarının çok fazla rakkamlara ulaşamayışı toplumun statükoya sarılışını zaten gösteriyor.

Tarih kitaplarımızda peygamberimize karşı amansız mücâdele veren isimlerden öne çıkanlara baktığımızda da, onların Mekke toplumunun sayılı kişileri olduğunu net bir şekilde görebiliriz. Ebû Cehil, Ebû Süfyan, Velid b. Muğîre, Âs b. Vâil, Utbe b. Rebîa gibi kişiler örnek verilebilir. Hele, Medîne de bir isim varki bu konuda bize önemli bir örnektir. Peygamberimizin Medine'ye gelmesinden önce Hazreçliler'in liderliğine soyunan meşhur münâfik Abdullah b. Ubey b. Selûl. (Hamidullah 1, 1991, s. 184).

“Mekke'nin dînî ve iktisadî durumunu sarsabilecek her yeni harekete karşı koymayı Mekke müşrikleri, özellikle kabile şefleri çakarlarına daha uygun mütâlâa etmeyeydi. Şefler, müşriklerle çıkar sağlamak, din şuurunu istismar etmek ve böylece refah içinde yaşamaya devam etmek emelindeydiler. Yani bütün dert yönetici ve zenginlerdeydi.” (Solmaz, Çakan, 1988, s. 186). Kur'ân'ın ifadesiyle, şöyle diyerek, sözde peygamberimizi hafife alıp toplumun gözünden düşürecekler ve çıkar çarklarını döndürmeye devam edeceklerdi. “Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!” diyerek hep seni alaya alıyorlar.”(Furkan 25/41).

Peygamberimizin tebliğine karşı izlenecek tavrın kararlarının çoğunlukla Dârü'n-Nedve'de alınışı, burada toplanan kişilerin özellikleri düşünüldüğünde statokoyu korumada en fazla gayret gösteren kişilerin kimliği biraz daha netleşir.

Hele Mekke toplumu içinde tek Allah inancına sahip “Hanîflerin” varlığını ve çok da içinde buldukları toplumca umursanmadıklarını hatırlayacak olursak, peygamberimize karşı girişilen tazyikin asıl kaynağını, rahatının bozulmasından endişe eden toplumun ileri gelenleri olduğunu anlayabiliriz.

Toplumunu yönlendiren, rahatlarının bozulmasını istemeyen kişiler, toplumda topyekün bir statüko sağlamak için çareler arıyorlardı. Biliyorlardı ki insanlar belirli ipuçları, işaretler yada özendiriciler karşısında, alışkanlığa dayalı tepki olarak saldırmayı öğreniyorlardı. (Freedman, 1986,s. 208). Bu saldırıyı oluşturmak için şu gerekçelere dayanıyorlardı:

1- Toplumun içinde bulunduğu inanç sistemi: Peygamberin, toplumun içinde bulunduğu inanç sisteminden ayrı bir inanç sistemi ortaya koyduğu, onların tanrılarını aşağıladığı gerekçesiyle toplumu tepkiye hazırlıyorlardı. “Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur’ân aramızdan Muhammed’e mi indirildi? diyerek kalkıp yürüdüler. Belki, bunlar Kur’ân’ım hakkında şüphe içine düşdüler. Hayır! azabımı henüz tatmadılar.” (Sâd 38/6-8). “ “Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı.” diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler!” (Furkân 25/42). Bu âyetin tefsirinde Seyyid Kutup, müşriklerin menfaat ve nüfuzlarının sarsılmaması için peygambere karşı tazyik olarak toplumu sapık inanca sarılmaya teşvik ettiklerini söylüyor. (Kutup, 1992, V, 2565,2566). Aynı tavır geçmiş ümmetler için de geçerliydi. Meselâ, Hz. Nûh’un kavmi şöyle diyordu: “Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved’den, Suva’dan, Yeğûs’tan, Ye’ûk’tan ve Nesr’den aslâ vaz geçmeyin!” (Nûh 71/23).

2- Toplumun sahip olduğu gelenekler, toplumun kopmak istemediği, temeli geçmiş yıllara dayanan kökleşmiş örf ve âdetler: Toplumda buldukları konumu yitirmek istemeyen statüko taraftarları halkın önem verdiği bu değerlerin aslâ değişmemesi gerektiğini öne sürerek onları yeni inanç sistemine karşı harekete geçirirler. Geleneklerin toplum üzerinde oluşturduğu etkileri “Gelenekte Taklid” bölümünde görmüştük. Bu konuda M. Hamidullah’ın İbn Hişâm’dan naklettiği, Ebû Cehil’in, bir kişinin Resûlullah’ın dâvetine olumlu karşılık verdiğini duyduğunda, ona gidip sarfettiği sözler önemli bir örnektir. “Sen kendini ve senden daha hayırlı olan babanın dinini mi terkediyorsun?” (Hamidullah 1, 1991, s. 112).

3- Toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik düzeni: Alışılmış bir düzen vardı. Özellikle bir eli yağda, bir eli balda olanlar için bu düzenin bozulması rahatlarını bozacaktı. Hele Mekke toplumunda sırtını güçlü sülâlesinin desteğine dayamış önde gelen insanlar, sistemin değişmesi ile daha alttaki insanlarla aynı düzeye geleceklerinden, İslâm’ın getirdiği yeni anlayıştan rahatsız oluyorlardı. Çünkü İslâm, değer ölçüsü olarak dünyevî üstünlük yerine takvâ üstünlüğünü öneriyordu. “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden

yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, herşeyden haberdardır.”(Hucurat 49/13).

Bu ana dayanaklar yanında, günümüz sosyolojisinin tutum değişikliği konusunda veri olarak ortaya koyduğu dayanakları da peygamberimize karşı takınılan tavırlarda görebiliriz. Sosyolojiye göre kişiler tutum değişikliği konusunda aşırı derecede direniyorlarsa şu bahanelere dayanırlar.

- 1- Propaganda edilen görüşü bir başka görüşle çürütmeye çalışır.
- 2- Hiç bir dayanağa sahip olmadan propaganda edilen görüşü olduğu gibi inkâr eder.
- 3- Görüşü değil de bizzat propaganda yapanı reddeder.
- 4- Propaganda edilen bilgiyi esas amacından saptırarak algılar.
- 5- Kendi karşı davranışını mantığa büründürür. (Kağıtcıbaşı, 1986, s. 163,167).

Önde gelenlerin öncülüğünde peygamberimize karşı bu tavırların tamamının kullanıldığını tarihî bilgileri ışığında net bir şekilde görebiliriz.

Kısaca diyebiliriz ki, bugün yaşadığımız hayat tecrübemizden de anlayabileceğimiz gibi peygamberimizden önce de, peygamberimiz döneminde de toplumun olduğu gibi kalmasından faydalanan zümreler vardır. Bunlar menfaatlerinin kaybolacağı kaygısıyla toplumun diğer fertlerine de çeşitli yollarla nüfuz ederek var olan statükoyu sürdürmek isterler. Onlar için değişim, menfaat kaybıdır. Hele bu değişime ön ayak olan sistem insanlar arası gerçek adâletin kaynağı olan ilâhî vahye dayanıyorsa, hak etmedikleri hâlde ellerinde bulundurdukları imkânlar yok olacağından, derhâl söndürülmeli ve yokedilmelidir.

1. 2. Cehâlet

Bugün bildiğimiz ve gördüğümüz şekliyle bilgi, fert ve toplumlar için ciddî bir baskı unsurudur. Yâni daha bilgili kişi, bilgisizi, daha bilgili toplum, câhil toplumu nüfuzu altına

alabilmektedir. Bu mânâda da câhil bir kişi ve toplum, daha bilgili bir kişi ve toplumu taklide hazırdır.

Ancak sözünü edeceğimiz cehâlet, dünyanın içinde bulunduğu ilim seviyesini bir toplumun yakalayamayışı, veya bir ferдин bilgi bakımından çevresine göre daha geride kalışı mânâsında bir cehâlet değildir. Bir önceki konuda belirttiğimiz gibi peygamberlere karşı çıkanların en başında toplumun önde gelen insanları vardır. Onlara içinde buldukları toplumun câhilleri demek doğru değildir. Peygamberimiz döneminden öncesine İslâm tarihinde câhiliyye adı verilmesi de o toplumun bilgisizliğini ifade etmez. Câhiliyye, gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadislerde Arap'ların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. (D.İ.A. 'Cahiliyye' md.). Câhiliyye, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmeyi bilmeyen, yaptıkları fena işler için asla af dilemeyen, hayra sağır, gerçeğe dilsiz, ilâhi rehberliğe de kör olanları tanımlayan, öylesine kör ve şiddetli bir saplantıdır. (Izutsu, ts., s. 56).

Câhiliyye döneminde cehl kelimesi, hilm kelimesinin zıttı olarak kullanılırdı. En ufak kızgınlık anında, irâdesini kaybedip parlayan deli kanlının, sabırsız kişinin öfkesinin pençesine düşmesi halini ifade ederdi. (Ulutürk, 1994, s. 314). Evs ve Hazreç kabilelerinin müslüman olduktan sonra, Medine'de kışkırtan birinin kışkırtmasına kapılarak hemen yine kılıçlarına sarılışını peygamberimizin câhiliyye olayı sayışı, kelimenin ifade ettiği mânâyı gösteren güzel bir örnektir. (Izutsu, ts., s. 51,53). Netice olarak Izutsu, kelimeden anlaşılması gereken mânâyı şöyle özetliyor: “Şu ana kadar söylenmiş bulunan her şeyi bir arada düşünecek olursak, “cehl”in anlam kategorisinde merkezi bir nosyon olarak “en ufak tahrik ile patlak vermeye hazır, bir insanı her türlü haddini bilmezliğe itebilecek ateşli ve tutkulu bir tab”ın bulunduğu, bu tutkunun kendisini Araplara özellikle de çöl Bedevilerine has hoyratca bir onur anlayışında göstermek eğiliminde olduğu; ve nihayet özellikle Kur'ân metnine bakılacak olursa kelimenin (Muhammed (a.s.)ın çağdaşlarının pek çoğunun düşüncesine göre), ahlâkî talepleri yüksek olan, ayrıca Arapları geleneksel âdetlerini ve putlarını terketmeye dâvet eden, tevhidî İslâm inancına karşı gösterilen özel bir husumet ve saldırganlığı ifade ettiği artık açık olsa gerektir.” (Izutsu, ts. s. 61). Kısaca cehâlet, peygamberimiz döneminde bir ferдин veya bir toplumun İslâm'a karşı direncini

ifade eden toplumsal bir olaydır. Toplumsal olaylarda tek tek ferdin bilgi düzeyine bakılmaz. Çünkü olay ferdilikten ziyade kitlesellik özelliği kazanmıştır. Kitlesel olaylar içerisinde ise gerçek mânada en câhille en bilgili arasında fark kalmaz. “Zekâları bakımından birbirine hiç benzemeyen insanlar, bazı defa aynı insiyaklara, aynı ihtiraslara, aynı hislere mâlik olurlar. Din, politika, ahlâk, sevgi, nefret vs. gibi hisler sahasına giren şeylerde, en yüksek insanlar, âdî fertlerin seviyesini pek nadir hallerde geçerler. Meşhur bir matematikçi ile kunduracı arasında entellektüel nisbet bakımından bir uçurum bulunabilir, fakat seciye ve inançlar bakımından fark ya hiç yoktur, veya pek azdır.” (Le Bon, 1974, s. 36). Irkın ruhunu teşkil eden şuuraltı unsurlarının tesiriyledir ki, bir ırkın bütün fertleri birbirine benzerler. (Le Bon, 1974, s. 66).

Mekke döneminde İslâm’a karşı direnen toplumu gözönüne aldığımızda yukarıda izahına çalıştığımız toplumsal cehâleti açıkca görürüz. Artık bu tavır içerisinde hangi bilgi düzeyinde ve kademesinde olursa olsun, şuurlu fert kaybolmuş, atalar kültürüyle dolu şuur altından kontrol edilen fertler ortaya çıkmıştır. Tutundukları şeyler, sağlamlığı ve doğruluğu konusunda emin olmadıkları şeylerdir. Çünkü onlara düşünerek bağlandıkları için değil, hazır bulduklarını kaybetmemek için sıkı sıkıya sarılıyorlardı. “Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiç bir şeyin yerini tutmaz . Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.” (Yûnus 10/36). “Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiç bir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.” (Necm 53/23).

Allah, kitle içerisinde oluşan bu bilinçsizlikten toplumu kurtarmak için birer birer, ikişer ikişer sakin bir vaziyette hakikatı düşünüp doğruyu bulmayı, böylece taklid bataklığından kurtulmayı öneriyor. “(Rasûlüm! Onlara) de ki: Size bir tek öğüt vereceğim. Allah için ikişer ikişer ve teker teker ayağa kalkın, sonra da düşünün! arkadaşınızda (peygamberde) hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel sizi uyanan bir peygamberdir.” (Sebe’ 34/46).

1. 3. Hevâ ve Hevese Uyuma Arzusu

“De ki: Allah’ın dışında taptığınız şeylere tapmak bana yasak edildi. De ki: Ben sizin arzularınıza uymam, aksi halde sapıtırım da hidayete erenlerden olmam.” En’âm 6/56 âyetini tefsir ederken Razi (606/1210) şöyle diyor: “Allah’ın dışındakilere ibâdet edenler sırf taklid ve arzularına bağlı olarak yapıyorlar, yoksa bir delile bağlı olarak değil. Çünkü taptıkları maddeler ve taşlar genel itibarıyla insandan daha düşük varlıklardır. Şerefli bir mahlukun kendinden daha düşük varlıklara ibâdetini akıl kabul etmez. Bu kavim o putları yontarak oluşturuyordu. Şu açıktır ki yapıcısı tarafından yaptığına ibâdet edilmesi uygun değildir. Şu sabit olmuştur ki onlara ibâdet sırf hevâdan kaynaklanır.” (Razi, ts. XII, 7). Aslında bu ifadelerden taklidin arkasında yatan hevâyâ uyma isteğini sezebiliriz.

Kur’ân-ı Kerim’e ilk muhatap olan Mekke toplumunu düşündüğümüzde, ataları taklid anlayışlarında nefislerini tatmin ettiklerini görürüz. Onlar, atalarından hazır bulduklarına körü körüne sarılırlarken, nefislerine hoş gelen şeylerin de müthiş derece de tadını çıkarıyorlardı. Kur’ân-ı Kerim’in ıslah hareketine karşı taklide sarılıp direnmelerinin geresinde nefislerine hoş gelen şeylerden kopmama arzusu yatıyordu. Mekke toplumunun inkâr âmilleri incelenirken yapılan şu tespitler çok önemlidir. 1- İslâm’ın kölelik müessesine bakışından duydukları rahatsızlık: Köle sahipleri, hayvan kadar değer vermedikleri o insanların kendileri gibi insan konumuna gelmesinden rahatsızlık duyuyorlardı. Çünkü o zaman istedikleri gibi onları kullanamayacaklardı. 2- Put ticareti: İslâm’ın putlara karşı tavrını bilen, put yapımından menfaat umanlar, bu menfaatlerinin kaybolmasını istemiyorlardı. 3- Öldükten sonra dirilmekten korkmaları: Yaşadıkları gibi inanmayı prensip edinmiş bu toplum, işledikleri günahların hesabının vereceği bir âhiret hayatını kabullenmek istemiyorlardı. Ya istedikleri gibi yaşayacaklar âhireti inkâr edecekler, ya da âhireti kabul edip hesap verecek gibi hayatlarına çeki düzen vereceklerdi. Müfessirlerin, hitabın Hz. Mûsa’ya da, Hz. Muhammed’e de olabilir dedikleri (Tâhâ 20/16). âyette geçen “vettebea hevâhü” (واتبع هواه) kısmını tefsir ederken Râzî (606/1210), şunları söylüyor: “Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden delille değil, işine öyle geldiği için inkâr etmiştir. Bu taklidin fesadına en büyük delillerdendir. Çünkü mukallid hevâsına uyar, delile değil.” (Razi, ts. XXII, 24). Alışageldikleri, arzu ve isteklerini tatmin

ettikleri hoş zevklerden kopamadıkları için, prensipler dini olan İslâm'ı inkârı yeğliyorlardı. Öyle ki, artık onlar hevâsını ilâh ediniyor ve Allah'da hükmünü ona göre tecelli ettiriyordu. “Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayıacak mısınız?” (Casiye 45/23).

Hayata yön verme konusunda insanın hevâ ve hevesi her toplum ve millet için geçerlidir. “Andolsun biz Mûsa'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsâ'ya da mucizeler verdik. Ve Onu Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. (Ne var ki) Gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe, ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz.” (Bakara 2/87). Benî İsrâil'e kendi istek ve arzularına ters düşen bir peygamber geldimi, onu yalanlıyorlardı. Çünkü Yahûdi'ler dünyayı, onun malını, dünyada insanlara karşı üstünlüğü ve haksız kazancı istiyorlar. Peygamber bunları yasaklayınca onlar da onu yalanlıyorlar. (Razi, ts. III, 178).

Yaşadığımız toplumda da taklidin arkasına gizlenmiş hevâ ve hevesin hayata yön verişinin tipik örneğini görüyoruz. Toplum olarak daha güçlü toplumların tesirinde kalarak açıkça mukallid duruma düştüğümüz ortada. Ancak bu taklidimiz arkasında aslında özendiğimiz toplumlarda nefsimize hoş gelen hayat tarzlarına olan gizli meylimizin yattığını görmemezlikten gelemeyiz. Yoksa sözde yüzde doksan dokuzunun düşünce ve yaşantı tarzına ters gele gele başka bir hayata doğru sürüklenişimiz niye?

İslâm'a yeni dâvet edilip taklide sarıldığı için îman etmeyenlerle aramızda belki fark var. Onlar âyetin ifadesiyle “yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. (el-Kamer 54/3). Biz doğruladık, iman ettik diyoruz. Onlar yalanlayarak, biz kabullenerek yola çıkıyoruz. Ama neticede birleşiyoruz. Çünkü biz de hevâ ve hevesimize uyararak yönümüzü tayin ediyoruz. Âyet-i Kerime'nin sonuyla işi bağhıyalım. “Halbuki her işin ulaşacağı yeri vardır.”

1.4. Güç Faktörü

Aslında birbiriyle çok ilgili ve hattâ iç içe olmasına rağmen “statükoyu koruma isteği” ile “güç faktörü”nü ayrı ayrı ele almayı uygun bulduk. Çünkü, statükoyu korumak isteyenlerde rahatlarının bozulması telaşı ağır basıyor. Bu konu da taklidi kendilerine dayanak yapıyorlar. Hâlbuki güç faktörü olarak ele alacağımız konuda, ferdin veya toplumun, gücün baskısından ya da çekiciliğinden etkilenişi söz konusu. “Taklid nedir?”i anlatırken de gördük ki, güçlü zayıf tarafından taklid edilir.

Öncelikle şu tesbiti yapmamızda sakınca olmasa gerektir. Allah (c.c)ın kâinata koyduğu Sünnetullah çerçevesinde gücün bir üstünlüğü vardır. Bu, sadece insan için değil, tüm varlıklar için geçerli bir kuraldır. Öyleyse Kitâb-ı Kâinat’ın tercümanı olan Kur’ân-ı Kerim’e bu ön şartla bakıp değerlendirme yapma zarureti vardır. Şunu da unutmamalı ki, güç ilâhî menşee dayandığı zaman kıymetli olur. İlâhî menşeyini kaybeden güç, hakkı tanımayacağı için zâlim duruma düşer. Hak güçsüz kalınca da âciz konumda kalır. Önemli olan kuvvetle hakkı ilâhî menşeyine çevirmektir. Gücü Ziya Paşa’nın “İman ile din akçedir erbâb-ı gınâda /Nâmusu hamıyyet sözü kaldı fukarada” diye ifade ettiği İman zaafiyetine dönüştürmeme noktası da çok önem arzeder.

Zannımızca, geçmişte Kur’ân-ı Kerim’in dünyaya meyletmemeyi öngören emirleri ve peygamber efendimiz’in fakirliği öven sözleri, zaman zaman tek taraflı bir bakış açısıyla yanlış anlaşılmış, müslümanın dünyadan elini eteğini çekerek yaşaması gerektiği gibi bir düşünce fert veya toplumlara hakim olmuştur. Bize göre bu konu ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar detaylıdır. Biz burada sadece gücün taklide etkisine değinerek geçeceğiz.

Kur’ân-ı Kerim’in âyetlerine göz attığımızda gerek geçmiş ümmetlerden sözederken, gerekse peygamberimiz döneminden bahsederken, inkârda direnen insanların, inkâr sebebi olarak peygamberlerin veya ona inananların güçsüzlüğünü bahane ettiklerini görüyoruz. Öyleyse şu tesbiti hemen yapabiliriz. Gücün insan üzerindeki tesiri inkâr edilemez. Ama burada bir tesbit daha yapmamız gerekiyor. Güçsüzlük her şeye bahane midir? Asla! Hele,

Allah'a inanmamaya mâzeret olması konusunda hiç değildir. “Kâfir olanlar dediler ki: Biz hiç bir zaman bu Kur'ân'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız. Sen o zalimleri Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara: Siz olmasydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk, derler. Büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara (kıyâmet gününde): Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Bilâkis siz suç işliyordunuz, derler. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara: Hayır! Gece gündüz (işiniz) tuzak kurmaktı. Çünkü siz dâima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz, derler. Artık azâbı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar.” (Sebe' 34/31-33). Râzî (606/1220) ayetlerde geçen “enahnu sadednâ” (أنحن صدنا) 'yı açıklarken şöyle diyor: Aslında ileri gelenlerin zayıfların sapıtmasında tek neden olmadığı ortaya çıkıyor. Onların inanmaları için de sebepler vardı. Ancak tercihlerini bu yönde yaptılar. Gösterdikleri mâzeretlerle mâzur görülemezler. (Razi, ts. XXV, 260).

Söylemek istediğimiz şu: Aşağıda vereceğimiz âyetlerde de görüleceği gibi insanlar için bir bahane olarak öne sürülen bu “gücün etkisi”nin müslümanlarda bulunması bir avantaj olacaktır.

Gücün insanları cezbedip güçlüyü taklide sürüklediğini Hz. Nûh (a.s.)'ın Rabbimize olan arz-ı hâlinde görüyoruz. “ (Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine) Nûh: Rabbim! dedi, doğrusu bunlar, bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu kendi ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular.” (Nûh 71/21). Toplumun taklid itirafını da yine Kur'ân bize haber veriyor. “Onlar Nûh (a.s.)'a şöyle cevap verdiler: Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana îman edermiyiz hiç!”

Aynı tesirin Âd kavmindeki tezâhürü Kur'ân diliyle bir başka açıdan ele alınıyordu. Önce gücün insanda minnetsizlik duygularını zirveye çıkardığı vurgulanıyor, sonra da bu güce dayanarak peygamber tebliğine karşı direnenlerin tutumu sergileniyordu. “Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: bizden daha kuvvetli kim var dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler

mi? Onlar bizim âyetlerimizi (mûcizelerimizi) inkâr ediyorlardı.” (Fussilet 41/15). “İşte Âd (kavmi). Rablirinin âyetlerini inkâr ettiler, O’nun peygamberlerine âsi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular.” Râzî (606/1210) ye göre bu âyette insanların ayak takımının reislerinin sözlerini taklidi de söz konusudur. Toplumun ileri gelenleri peygamberler hakkında “ bunlar sizin gibi insan işte!” dediklerinde diğerleri onları taklid ediyorlardı. (Razi, ts. XVIII, 15). Âlûsî (1270/1854) ise aynı tavrın önceki veya sonraki peygamberler için değişmediğini, genel bir tavır olduğunu vurguluyor. (Alusi, 1987, XVIII, 15). Nitekim Şuayb (a.s.)’in kavmi de şöyle söylüyor: “Dediler ki: Ey Şuayb” Söylediklerinin çoğunu anlayamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf (âciz) görüyoruz.! Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşıyarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin.” (Hüd 11/91). İbn Kesîr’in naklettiğine göre âyette geçen “daifâ” (ضعيفا) kelimesini Suddî, “Sen tek başınasın”, Ebû Ravk da “ sen zelilsin, çünkü senin aşiretin senin dininden değil” diye anlamış. (İbn Kesir, 1985, IV, 271). Her iki şekilde de peygamber (a.s.)’in gücünü hafife alma, onu basit görme durumu vardır. Ayrıca, Şuayb (a.s.)’in kavminden çekindiklerini görüyoruz. Bu durum da gücün etkisini gösteriyor.

Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde ise insanlar güce olan meyillerini ve beklentilerini şöyle itiraf ediyorlardı. “Ve dediler ki: Bu Kur’ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?” Rivâyete göre müşrikler Kur’ân’ın ya Mekke’nin zenginlerinden Velid b. Muğîre’ye veya Tâif’in zenginlerinden Urve es-Sakafi’ye indirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Hattâ Velid b.Muğîre şöyle demişti: Kureyş’in büyüğü ve efendisi olan ben, yahut Sakif’in ulusu Ebû Amr b.Umeyr es-Sakafi dururken Kur’ân Muhammed’e mi inecek? (Razi, ts. XXVII, 208; Alusi, 1987, XIII, 78). Onlara göre peygamber olması gereken, veya arkasından gidilecek kişinin hazineleri, bağ ve bahçeleri olmalıydı. (Furkân 25/8). Sadece bu da yeterli değildi. Ona sıradan insanlar tâbi olmamalı, etrafi asillerle çerili olmalıydı. Nitekim bu tekliflerini şöyle söyleyerek peygamberimize iletiler: Eğer sana inanmamızı istiyorsan şu fakirleri yanından kov. (Razi, ts. XXI, 115; İbn Kesir, 1985, V, 148). Sadece fakir mü’minleri hafife almakla kalmayıp, onlarla alay da ediyorlardı. Ebû Cehil ve arkadaşlarının alay etmesi üzerine (Bakara 2/292) âyeti nâzil olmuştu.(Razi, ts. VI,5). Münâfiklar da müslümanları “sûfehâ” (سفهاء) olarak isimlendirmişlerdi (Bakara 2/13). Çünkü münâfiklar gururlu ve ileri gelen kişilerdi. Mü’minlerin çoğu ise fakirdiler.

Münâfiklar Muhammed (s.a.v.)'in dînini bâtil görüyorlardı. Bâtılı ise ancak sefihler kabul ederdi. Bunun için mü'minlere sefihler dediler. Ama sonra Allah bu lâkabı onlara çevirdi.(Razi, ts. V, 68).

Bu tavırlardan mü'minler de ciddî şekilde bunalmış, şöyle deme noktasına gelmişlerdi. "Gördüğümüze bakılırsa Allah'ın düşmanları huzur içinde, biz ise sıkıntıdayız." (Razi, ts. X, 152). Ama şu îkaz hemen inmişti. "İnkârcıların (refah içinde) diyar diyar dolaşması, sakın seni aldatmasın." (Âl-i İmrân 3/196). Burada bir noktayı iyi tesbit etmek lâzımdır. Fakirlik halinde îmanlı yaşamak büyük bir şereftir. Ama bu zengin ve güçlü olunmamalı anlamına gelmez. Dünya malıyla gururlanmak, aşırı derecede dünyaya bağlılık elbetteki Kur'ân'da tenkid edilmiştir. Ama buradan da dünya malı elde edilmemeli ve dünyada, müslüman zengin olmamalı anlamı çıkarılamaz. Şu dünyada fakir insanlar grubu içerisinde olmak, o ortamda îmanın doruğuna yükselmek, sabırla hayat müceddesi verip cenneti kazanmak ayrı, fakirlik temennîsi içerisinde yaşayıp, başkalarına el açmak, başkalarına yük olmak ayrıdır. Elinde bulunduğu imkânların verdiği şımarıklıkla dünyayı ben yarattım zannına kapılıp, insanlara zulmetmek ayrı, Allah'ın verdiği zenginlik nimetini insanlara hizmet için sunmak ayrı şeylerdir. Kur'ân-ı Kerim'de kıyâmet ahvâli anlatılırken sergilenen manzaralardan biri de, zayıfların güçlülerle olan münâkaşalarıdır. Gücün nüfuzu altında kalarak yollarını çizenler gerçeği gördüklerinde, kendilerini saptıranların tâbi oldukları kişiler olduğu mâzeretini öne sürerler. Kur'ân'da kınanarak anlatılan bu mâzeret kabul görmez (Mü'min 40/47; İbrâhim 14/21). Buna rağmen, bu Kur'ân ifadelerinden insanın güce olan meylini çıkarmamız yanlış olmaz.

Görülüyorki güç, her dönemde insanlar için câzibe kaynağı olmuştur. Bir çok insan atalarını güçlü algıladığı için onları taklid etmiş ve onların geleneklerinden tâviz vermeme direnmiştir. Yine bir çok insan, yaşarken gördüğü, toplum tarafından madden veya mânen üstün görülen insanları taklid etmiş, onların tesiri altında kalmıştır. Günümüzde çeşitli iletişim araçlarıyla iyi yada kötü yönleriyle öne çıkarılan kişilerin kısa zamanda çevremizde mukallidlerini görmemiz şaşırtıcı değildir.

Şu tesbitlerle bu bölümü kapatalım: “... nerede olursa olsun her müslüman cemaat veya cemiyet olarak müslümanların ticârî gücü ve ekonomik potansiyeli kendi ellerinde ve kendi kontrollerinde bulundurmaları gibi bir ideâli zihinlerinde ve gönüllerinde yaşatacaklardır. Buradan başlanması halinde kısa zamanda herşey halledilecek ve mesele çözülecektir.

Yoksa para İslâm ve îmana karşı olanların ellerinde bulunduğu müddetçe, Mekke’de olduğu gibi hiç bir gayret ve çalışma netice vermeyecektir.” (Daryal, s. 120).

1. 5. Özenti

Taklid sebeplerinden biri olarak ele aldığımız özenti, insanoğlunun sahip olduğu duygulardan biridir. İyi yada kötü oluşundan çok, farklı oluş, özentinin temel sebebidir. Yâni insan, kendi bildiği, duyduğu ve yaşadığından farklı olarak gördüğü şeye özenti duyma eğilimindedir.

İlâhî kural ve kıstas olmadıkca herkese göre değişik algılanabilen, izâfî kavramlar haline dönüşen iyi, kötü, güzel, çirkin karşısında insanın duyacağı özenti oranı elbetteki farklıdır. Yâni kişi, kendi sahip olduğuna göre daha kötü, daha çirkin bir duygu, düşünce ve davranışa da özenti duyabilir. Ama insan için daha çok özenme ibresi kendinden daha üstün olarak algıladığına doğrudur. Bu bir güzellik üstünlüğü veya güç üstünlüğü olabileceği gibi, kişi tarafından üstünlük olarak algılanabilen başka bir şey de olabilir.

İnsanda varlığı inkâr edilemeyen özenti, herhangi bir ölçü baz alınarak değerlendirilmediğinde her yöne meyilli bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm’ın yaptığı şey, insandaki bu duyguyu inkâr etmek değil, insanın tüm diğer duygularında olduğu gibi onu ilâhî kurallar çerçevesinde bir ölçüye oturtup yönlendirmektir.

İbn Kesîr’in Ahmet b. Hanbel’den (241/855) aldığı şu rivayette hem özentiye, hem de bu özentinin yanlışlığının ince bir usulpla vurgulanışını görürüz. Ebû Vâkıd el-Leysi’den rivâyete göre demiştir ki: Resûlullah’la beraber Huneyn taraflarına çıktık. Sidre denin bir yere uğradık. Orada dedim ki: Ey Allah’ın Nebîsi! Kâfirlerin olduğu gibi bizim için de bir

Zât-ü En-vât âdeti ortaya koy. Peygamberimiz şöyle cevap verir. “Allah’ü Ekber! Bu İsrâil oğullarının Hz. Mûsa için söylediği “Onların ilâhları gibi bize ilâhlar kıl” sözüne benzedi. Gerçekten de siz sizden öncekilerin yolunu tutacaksınız.” (İbn Kesir, 1985, III, 465).

Meselenin biraz daha netleşmesi için Envât’ı da açıklayalım. “Mekke yakınlarında yılda bir defa kutlanan bir bayram da Zât-ü Envât bayramı idi. Zât-ü Envât büyük, yeşil bir ağaçtı. Araplar her yıl gelirler, kılıçlarını dallarına asarlar, çevresinde tapınırlar ve kurban keserlerdi. Yine kaynakların yazdığına göre de Kâbe’yi tavaf edecekleri zaman da bürdelerini bu ağaca asarlar, Harem bölgesine öylece girmek suretiyle Kâbe’ye olan saygılarını gösterirlerdi. Bu ağacın, Mekke’nin 17 km kuzeyinde bulunan ıssız Hudeybiye vâdisindeki, altında Beytüşşecer’in (Beytürrıdvan) yapıldığı, Hudeybiye Muâhedesinin imzalandığı, Kur’ânda zikri geçen (el-Feth 48/18) ünlü ağaç olduğu sanılmaktadır. Câhiliyye döneminde yanında bir kuyu ile küçük bir tapınak olduğu bilinen bu ağaç, Hz. Ömer tarafından halifeliği sırasında dinden sapmalara sebebiyet vereceği endişesi ile kestirilmiş. (Kitbû’l-Esnâm, Kelbî)” (D.İ.A. 'Bayram' md.).

Rivâyet edilen olaydan anlaşılıyor ki, peygamberimizin arkadaşları eski bir âdete özenti isteklerini dile getiriyorlardı. Peygamberimiz, insanın içinden kaynaklanan bu duyguyu, ince bir tenkidle doğru yola yönlendirmiş bulunuyordu.

Aynı duygu Mûsâ (a.s.)’in kavmiyle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’de anlatılmakta, ilâhî vahiy ölçüsüyle yanlışlığı hem onlara, hem de bize vurgulanmaktadır.

Mûsâ (a.s.), Firâvnla yıllarca süren mücâdelesinden sonra Mısır’dan inananlarla birlikte ayrılıp Filistin’e doğru yola çıkmıştı. Daha yenice kendilerine zulmeden Fir’âvn’ı denizin dibine gömen Allah’ın ibretli olayını yaşamışlardı. Buna rağmen yolları üzerinde candan, yürekten puta tapan bir kavim görünce onlara özenerek taklid etmek istediler. Bu özenti Kur’ân-ı Kerim’de şöyle anlatılır: “İsrailoğullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Mûsâ! Onların

tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! dediler. Mûsâ: Gerçekten siz câhil bir toplumsunuz, dedi.” (A’râf 7/138).

Aynı özentinin taklide dönüşümünü yine İsrâiloğluları’nda bir kaç kez daha görebiliriz. Mûsâ (a.s.) kırk gece (A’râf 7/142) Mîkatta kaldığı dönemde de hemen buzağıya tapmaya özenmeşlerdi. “(Tur’a giden) Mûsâ’nın arkasından kavmi, zînet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor? Onu (tanrı olarak) benimsediler ve zâlimler oldular.” (A’râf 7/148). İsrailoğullarının bu tutumu daha önce Mısır’da görmüş oldukları sığira saygı kültürüne bir özenti olarak da değerlendirilebilir.

Yukarıda anlatılan örneklerden de anlaşılacağı gibi, özentide taklide gizli bir destek vardır. Onun için özentiyi taklid sebeplerinden saydık.

Özetleyecek olursak, her özenti taklid değildir. Ama özentide taklide giden bir yol vardır. Her özenti kötü değildir. Ama özentinin ilâhi kuralla çevrili bir ölçüsü olmalıdır ki, kötü taklide dönüşmesin.

1. 6. Bir İnsanın Peygamberliğini Kabullenememe

Kur’ân-ı Kerim’de, peygamberlere itiraz bahanelerinden birinin peygamberlerin insan olmaları olduğu haber verilir. Bu bahane bir döneme ve topluma ait değildir. Her dönemde aynı tür itirazın olduğunu yine Ku’ân-ı Kerim’den anlıyoruz. Bize göre her dönemin inkârcılarında gözlenen bu durum taklid sebeplerinden birini oluşturur.

Sergilenen bu tavır, Kur’ân-ı Kerim’de bazen genel ifadelerle tüm insanlara ait bir tutum olarak anlatılır. “Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf “Allah peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi” demeleri engellemiştir.” (İsrâ 17/94) âyetinde olduğu gibi. Bazen de toplumun aynı tepkisi, anlatılan kıssa içerisinde o toplumun özelliği olarak yansıtılır. Nûh (Mû’minûn 23/24), Sâlih (Mû’minûn 23/33,34; Şuarâ 26/154; Kamer 54/24), Şuayb (Şuarâ 26/186), Mûsâ ve Hârûn

(Mü'minûn 23/47; İbrahim 14/10) aleyhimüsselâm kıssalarında olduğu gibi. Hz. Peygamber döneminde de aynı itirazın yükseldiğini yine Kur'ân'dan öğreniyoruz. “Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir. O zâlimler şöyle fısıldaşılar Bu (Muhammed) sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Şimdi siz gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?” (Erbiyâ 21/2,3).

Bu itirazın içlerinde buldukları ortamı terketmek istememelerinden başka bir dayanağı yoktu. (Razi, ts. XXI, 60). Çünkü itirazları mantıkî bir geçerlilik de taşıyordu. İnsanın dışındaki bir hidâyet rehberi insana nasıl örneklik ve öncülük yapabilecekti? İnsanlar o zaman, akla daha yatkın aynı tür bir itirazı ortaya koymayacak mıydı? Mesalâ, meleklerden insanlar için peygamberler gönderilmiş olsaydı, insanlar bir mâzeret olarak onların melek oluşlarını daha kolay öne süremezler miydi? Eğer yeryüzünde yaşayanlar melekler olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği gibi onların peygamberleri de melekler olurdu. “Şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.” (İsrâ 17/95). Öyleyse vaki olan peygamberlerin gönderiliş şekli en uygunu idi. Ama fertler ve toplumlar kendi günahlarını veya sapıklıklarını savunacak mâzeret ortaya koymaya çalışıyorlardı. Bu mâzeret de peygamberlerin insan oluşlarına itiraz olmuştu. Hâlbuki bunun arkasında saklı olan duygu, atalarından kalma mirastan kopmama, onları taklid suretiyle sürdürme duygusuydu. Yaptıkları ise suça mâzeret üretme psikolojisinden kaynaklanıyordu.

İtirazın arkasında yatan gerçek duygu, kendilerinden birinin peygamber olması değil, o peygamberin getirdiği gerçeklerle, hazır buldukları mirasın sarsılacak olmasıdır. Bu yüzden, kendilerince öne sürdükleri bu mâzeredde, körü körüne- câhilâne taklid duygusunun bulunduğunu vurgulamak istiyoruz.

2. MUKALLİD TOPLUM KARŞISINDA KUR'ÂN'IN TUTUMU

“Devrin sosyal yapısına genel bir bakış” bölümünde de anlattığımız gibi, yapı itibarıyla da taklide çok müsâit olan bu toplumu nasıl çözmek gerekiyordu? Hayatını tamamen

geleneklerin kısılcasına terk edip sosyal determinizme teslim olmuş bu toplumu gerçek inanca döndürmek nasıl mümkün olacaktı? İşte kısaca böylesi bir topluma karşı Kur'ân'ın metodu neydi?

Bildiğimiz gibi Kur'ân üzerinde yapılan çalışmalar Mekkî surelerle Medenî sureler arasında konu ve üslup bakımından farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Taklidle ilgili tesbit ettiğimiz âyetlerin tamamı da Mekkî olduğuna göre, Mekkî surelerin özellikleri bize bu konuda ışık tutacaktır. Konu bakımından ele alındığında Mekkî surelerin şu konularda yoğunlaştığını görürüz. Tevhid inancı, peygamberlik müessesinin isbatı, âhiret ve âhiretle ilgili durumlar, müşriklere karşı kullanılan akfî ve kevnî deliller, toplum bakımından önem arzeden bazı ahlâkî kurallar, Mekke'li müşriklerin yaptıkları kötü örf ve âdetler, peygamberlerin ibretli kıssaları. (Mennau'l-Kattan, 1993, s. 63-64).

Bu konular içinde ise en başta Tevhid inancına ağırlık verildiğini görüyoruz. Aslında müşrikler Allah inancına sahiptiler. (Yûnus 10/31; Ankebût 29/61; Lokmân 31/25; Zümer 39/3,38; Zuhrûf 43/87). Kur'ân, bu Allah düşüncesini kendi dînî inancına uygun bulmaz. Çünkü Allah'ın bazı özelliklerini yaratıklara da veriyor, onlardan rabler ediniyorlardı. İşte Kur'ân özellikle bozulmuş bu inancı aslî yapısına döndürmek istedi. Bunu yaparken de müşriklerin inancına saldırarak işe başlamamış, önce Allah inancı nasıl olmalıdır, onu anlatmayı tercih etmiştir. Çünkü Allah insanın yapısını çok iyi bilir. Onun kutsalına saldırmanın tepki doğuracağını, islâha değil inada sürükleyeceğini O'ndan daha iyi bilen yoktur.

“İlk surelerde Ulûhiyyet şöyle nitelenmiştir. Yaratan sonsuz kerem sahibi (Alâk 96/1-3); doğunun ve batının Rabbi tek gerçek Allah (Müzzemmîl 73/9); âlemlerin Rabbi, Rahmân Rahîm din gününü mâliki (Fâtiha 1/2-4); çok yüce (A'lâ 87/1); yeşillikleri bitirip kurutan (A'lâ 87/4,5); kendisine karşı büyüklenen zâlim ve fesatçıları gözetleyen, istediğinde onları helâk eden (el-Fecr 89/13,14); kıyâmetten sonra insanlar hakkında hüküm verecek olan (el-Fecr 89/21); âhiret ve dünyanın sahibi (el-Leyl 92/13).” (Yıldırım, 1987, s. 301). İnsanın kendisini sırf Allah'a vermesi gerektiği, O'nu tesbih etmesi gerektiği, ibâdetini ve istiânesini O'na yapması gerektiğini yine Kur'ân ilk surelerinde anlatır. (el-Müzzemmîl

23/7,8; el-A'lâ 87/15; Fâtiha 1/5). Kur'ân'ın bu yaklaşımındaki asıl hedefi, sonutlaştırılarak şirke dönüştürülen inancı, gönüllerde aslî yapısına döndürmektir. Alternatif inanç sisteminin öngördüğü tevhid akîdesini önce ana çerçevesiyle ortaya seriyor, sonra mevcut inancın yanlışlarına yavaş yavaş değiniyor.

Müşriklerin taptıkları tanrılara değinen ilk vahiy nuzûl sırası bakımından 18. sıradaki Kâfirûn sûresidir. Bu sûrede de putlara saldırı ve onları terk etmeye dâvet yoktur. Ama bu sûre müşriklerin kafasında bir soru oluşturmuştur. Artık onlar Kur'ân'ın nasıl bir Allah inancından bahsettiğini merak etmeye başlamışlardır. Akabinde nuzûl sırası bakımından 22. sırada olan ve İslâm'ın tevhîd inancını öz bir şekilde anlatan İhlâs suresi nâzil olmuştur. Bu aşamalardan elbetteki müşriklerin peygamberimize karşı mecnûn, azmış, deli, sapık gibi iddiaları olmuştur. (Yıldırım, 1987, s. 304).

Müşriklerin batıl inançlarına saldırı 23. sureden itibaren başlamış, bundan sonra artık onların yanlış inanç tarzları da konu edilerek, Allah'ın birliği ve sıfatları daha yoğun bir şekilde konu edilmiştir. (Yıldırım, 1987, s. 304-307).

Nuzûl sırası bakımından 55. sırada olan En'âm suresinin 108. âyeti Kur'ân'ın müşriklerle mücâdelesini konusunda bizim için çok büyük ibrettir. "Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmiyerek Allah'a söverler. Böylece biz her Ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir." Kur'ân bu yaklaşımla birlikte insanı inanca mecbur kılan diğer unsurları da nazara vermekten geri durmaz. Bunlardan biri insanın aklını kullanmasıdır. Çünkü İnsanın en önemli özelliği aklının olmasıdır. Bu yönünü iyi kullanmayanı hayvanlıkla ve hattâ daha da aşağı bir özellik niteleyen Kur'ân (A'râf 7/179; el-Furkân 25/44), insanın önce Kur'ân âyetleri hakkında, sonra kendisi ve çevresi hakkında iyice düşünmesini öngörmektedir. "(Resûlüm!) sana bu mübârek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik." (Sâd 38/29). "İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş." (Yâsîn 36/77). "(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseldiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?" (el-Ğâşîye 88/17-20). Kur'ân-ı

incelediğimizde bir çok âyetin akli kullanmayı öngören “tefekür” (تفكر), “tezekür” (تذكر) , “tedebbür” (تدبر) kelimeleri ile bittiğini; gözlemler yaparak bir şey hakkında fikir sahibi olma anlamını taşıyan “nazar” (نظر) kelimesinin de çoğu kere bu minvâl çerçevesinde kullanıldığını görüyoruz. (Rağıb, ts. 'Nazara' md.).

Hattâ şu tesbiti yapmak mümkündür. Ku'ân-ı Kerim'de anlatılan önceki peygamberlerin kıssalarında da akli deliller kullanılmakla birlikte maddî mucizeler insanları ikna konusunda daha öne çıkmaktadır. Sanki insanlığın çocukluk döneminde mucize ağırlıklı bir tebliğ, insanlığın kemâle erdiği peygamberimiz döneminde ise akıl ağırlıklı bir tebliğ metodu kullanılmıştır.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de insanı sağlıklı bir inanca kavuşturmada yardımcı olacak kevnî deliller de insanın önüne serilmektedir. Her türlü yaratılışın tek Allah'ın gücü etrafında meydana geldiğini (Fâtır 35/1; Mü'min 40/62), her şeye hayat veren tek Allah olduğunu (Tevbe 9/116; Yâsin 36/33), her şeyin bir nizam ve intizam içerisinde yaratıldığını, dolayısıyla bu nizamı bu denli ince dengeler üzerine oturtan ve yönetenin Allah olması gerektiğini (Ra'd 13/8; Furkân 25/2; Kamer 54/49 ;Rahmân 55/7; Talâk 65/3; Mülk 67/3; Enbiyâ 21/22) ve bu yaratılanların gayesiz, anlamsız olmadığını (Âl-i İmrân 3/191; Yûnus 10/5,6; İsrâ 17/12; Yâsin 36/33-43) bildiren tüm âyetler bu delillerdendir.

Bu konuda Kur'ân enfûsî, ictimâî tarihî ve ilzâmî delillerden de faydalanır. (Ulutürk, 1994, s. 221-245). Aşırı muannidler hariç Allah'ın varlığı tarihin her döneminde kabul edile gelmiştir. Ne varki bu inançtan zaman zaman sapmalar görülmüştür. Peygamberler de bu sapmayı düzeltmek için gönderilmişlerdir. Bu tarihî gerçeklik bize şunu gösterir: İnsanın fitratı selîmesi Allah'ın varlığını kabul edecek şekilde yaratılmıştır. Yeterki bu fitrat bozulmamış olsun. Sonradan yüklenilmiş inat, kibir, gaflet, yanlış yönlendirme v.s. den bir an için sıyrılıp aslî yapısına döndüğünde insan yine Allah der. Kur'ân insanın bu yapısını şöyle haber verir. “Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder.” (Lokmân 31/32). “İnsanların bazısına bir sıkıntı gelince, Reblerine yönelerek O'na

yalvarırlar. Sonra Allah, katından onalara bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup yine Rablerine ortak koşuyorlar.” (Rûm 30/33). Anlaşıyor ki, dili ile inkâr telâffuz eden bir çok kişi arka plânda vicdanında Allah’ın varlığını fitratı gereği muhafaza etmektedir. “Kendileri de bunlara yakinen inandıkları hâlde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!” (Neml 27/14).

Görüldüğü gibi Kur’ân, muhataplarına fitrî duygularını hatırlatarak bu temez zeminden hareketle gerçek tevhide ulaşmaları için yol gösteriyor.

Hemen hemen Kur’ân’ın yarısına yakın bölümünü teşkil eden geçmiş ümmetlere ait kıssalar her hâlde insanlara tarih bilgisi öğretmek veya mitolojik yönden insanları tatmin etmek için vahyedilmemiştir. Kur’ân, tarih kitabı olmadığı gibi, anlatılan kıssalar da mitoloji değildir. Öyleyse bunca tarihî olay niçin anlatılmıştır? Kur’ân bir dâvet kitabıdır. Kıssalar da Kur’ân’ın dâvet metotlarının bir yönünü oluşturur. Onlar, beşerin tarih içerisinde düştüğü yanlışlıkların vurgulandığı, aynı yanlışlara düşülmemesi için yapılan uyarı örnekleridir. Yanlış inançların sonucu olan kötü âkıbetler konusunda uyarı numûneleridir. Gerçek tevhid inancına yönlendiren ibret levhalarıdır. “Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. (Kâfirler) yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?” (Yûsuf 12/109). “(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.” (Hâc 22/46). “ Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğuna bakmazlar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların îmar ettiklerinden daha çok îmar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendilerine zulmetmekteydiler.” (Rûm 30/9).

Aklını kullanıp, çevresini ibret nazarıyla seyreden vicdan sahibi insanlara bu uyanılardan sonra tevhide yönelmekten başka hangi yol kalır? Aklını şeytana teslim edip, düşünmeyen, ibret almasını bilmeyen, fitrî yapısını kaybedip kendisinde ikinci bir fitrat meydana getiren muannidleri hangi delil yola getirir.

Kur'ân, ortaya koyduğu bu delillerle Allah inancını aslî yapısına kavuşturduktan sonra Âhiret hayatının varlığı ve o hayatla ilgili ahvâl üzerinde de duruyor. Çünkü Allah sadece evvel olan değil, âhir olandır da. "O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, herşeyi bilendir." (Hadîd 57/3). Yapılan şeylerin hesabının Allah huzurunda verileceğini anlatıyor. "Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığı uğratılmıyacağı bir günden sakının. (Bakara 2/281).

Aslında Müşriklerde rûhun bekâsına dair bir inancın var olduğu kabul edilir. Çünkü onlar "Hâme" adını verdikleri hayalî bir varlığa inanırlardı. Kâtîli bulupda intikâmı alınmayan bir kişinin rûhu, "Hâme kuşu" şekline girer, geceleri maktûlün mezarı üzerinde uçar ve intikâmı alınca da uçar gidermiş. Ancak Peygamberimiz bu câhilî inancı reddetmiştir. (Draz, 1983, s. 86).

Müşrikler bu inançlarına rağmen, bir insanın ölümden sonra tekrar dirileceğine ve hesaba çekileceğine inanmıyorlardı. "Bir de onlar dediler ki: Sahi biz, kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yepyeni bir hilkatte diriltileceğiz, öyle mi!" (İsrâ 17/49). "Onlar (müşrikler) diyorlar ki: İlk ölümümüzden sonra birşey yoktur. Biz diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin." (Duhân 44/34-36).

Müşriklerin bu itirazları karşısında Kur'ân-ı Kerim yukarıda bahsettiğimiz aklî ve kevnî delilleri kullanarak cevap verir. Topraktan yarattığı insanı toprağa döndürerek tekrar topraktan yaratacağını haber vermektedir. "Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız." (Tâhâ 20/55). Yaşanan hayattan örnekler vererek yeniden dirilişi aklın algılayabileceği bir pozisyonuna büründürür. "Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alâkadan (aşılannmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra)

belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi belirlenmiş bir sureye kadar rahimlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için, (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder, yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hâle gelsin. Sen, yeryüzünü de kuru ve ölü bir hâlde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır kabarır ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir.” (Hâc 22/5). “Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak. Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, herşeye kadirdir.” (Rûm 30/50).

Ve nihayet akli durduran şu âyetler yaratılışın tekrar vuku bulacağına dair Kur’ân-ı Kerim’in en büyük delillerinden biridir. “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.” (Yâsîn 36/79).

Sosyolojik olarak düşündüğümüzde bu toplumda peygamberimiz öncülüğünde bir tutum değişikliği meydana getirilecektir. Bu değişimin meydana gelmesi için bunun öncülüğünü yapanda da bazı özelliklerin bulunması gerekiyor. Bunlar: 1- Kaynağın inanılabilirliği. 2- Güvenirlilik. 3- Sevilebilirlik olarak tesbit edilmiştir. (Kağıtcıbaşı, 1986, 168-173).

Kaynağın inanılabilirliği konusunda ferman okuyan Kur’ân âyetlerini (Bakara 2/23,24), güvenirlilik konusunda peygamberlerin kendilerine has özel sıfatlarını, sevgi konusunda peygamberimiz etrafında kümeleşen sevgi yumağını düşündüğümüzde bu sosyolojik ihtiyacın da karşılandığını görürüz.

Peygamberimizin o bozuk toplum içinde peygamberliğinden önce ve sonra sürdüğü hayat aşlında Allah’ın onlara sunduğu en büyük delildir. Çünkü O, tüm hayatını ilâhî gözetim altında yaşamıştı. Peygamberliği döneminde de söyledikleri ilâhî vahiy ifadeleriydi. “ O (bildikleri) vahyedilenden başkası değildir.” (Necm 53/4). Buna rağmen peygamberimize o dönemde çeşitli ithamlar yapılmıştır. Büyülediğini (İsrâ 17/47,101); cinlendiğini (Hicr 15/6); delirdiğini, (Mü’minûn 23/25); şair olduğunu (Sâffât 37/36); büyücü olduğunu (Zuhrûf 43/49); uydurduğunu (Ahkâf 46/8); sapıtığını (A’râf 7/60); yalancı olduğunu

(A'râf 7/66) iddia ettiler. Ama bunların hiç birini tuttaramadılar. (Küfrevi, 1969, Kitabın tamamı bu konuyla ilgili). Peygamberin bir beşer olmasını içlerine sindirememişler, onun bir melek veya farklı şartlarda yaşayan çok zengin biri olmasını arzu etmişlerdir. “Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, “Allah peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.” (İsrâ 17/94). “Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber, (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yâhut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zâlimler (Mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.” (Furkân 25/7,8). Bu istekleri gerçek olsaydı inanacaklar mıydı? Hayır. Çünkü bu iddiâ ve itirazların arka plânında bağlı buldukları inanç ve kültürden kopmak istemeyişleri vardır.

Mukallid bir toplum karşısında toplumun takip ettiği bir metod olarak usul kitaplarında Kur'ân'ın tencimî çerçevesinde bahsedilen konular önemlidir. Bunlara baktığımızda 23 seneye dağıtılan vahiy sürecinin topluma sağladığı uyum kolaylığını görebiliriz. Mekki surelerin genel olarak imânî konulardan, insanî ve toplumsal ahlâk kurallarından bahsettiklerini, ahkâm âyetlerinin Medenî surelerde yer aldığını tesbit edebiliriz. İnsanın kendini arıtması gerektiğinden bahseden el-A'lâ 14., sabretmesi gerektiğinden bahseden el-Müddessir 7., düşünüyü doyurmanın konu edindiği yine el-Müddessir 44., malî iyiliklerde harcamanın, fenalıktan sakınmanın gerektiğini öngören el-Leyl 5. vs. âyetler hep Mekki olup insanın ve toplumun ahlâk kurallarından bahsederler. (Yıldırım, 1987, s. 301).

Buhârî'nin Hz. Aişe'den naklettiği şu ifadeler konuyu can damarından yakalayan çok önemli tespitlerdir. “Kur'ân vahyi, önce cennet ve cehennemden bahseden kısa bir süre ile başladı. İnsanlar İslâm'a toplanınca helâl ve haramlar indi. Şayet ilkin “içki içmeyin” diye emredilseydi onlar: “İçkiden asla vazgeçmeyiz” derlerdi. (İşin daha başında) “Zinâ etmeyin” hükmü inseydi, “zinâyı asla bırakmayız” derlerdi. (Subhi Salih, 1990, s. 56).

Bu yumuşak yaklaşım tarzına rağmen Mekke dönemindeki 12 küsür yıllık mücâdele ızdırıp, işkence, ve hicret gibi zor imtihanlarla geçmiş, doğrusu Mekke toplumu

çözülmemede direnmiştir. Medîne'ye hicretin farz olması dolayısıyla tüm müslümanlar hicret etmişlerdir. Medîne'de peygamberimizin “muâhât” anlaşması yaptığı aile sayısının 186, yapılan ilk nüfus sayımında müslüman sayısının 1500 civarında olduğunu düşünecek olursak, Mekke de kaç kişinin müslüman olmuş olabileceğini daha iyi anlarız. (Hamidullah, 1991, s. 183). Medîne toplumunun Mekkelilere göre daha hızlı İslâm'a sarılışları dikkat çekicidir. Bunu da şuna bağlıyoruz. Mekke toplumu daha homojen bir yapıya sahipti. Belki ayrı kabileler vardı. Ama onlar zincirin halkaları gibi birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıydılar. Medîne toplumu ise hem birbirleriyle kıyasıya boğuşan Evs ve Hazreç'lilerden oluşuyor, hem de rakip güç olarak Yahûdiler'i karşılarında görüyorlardı. Onlardaki bu rekâbet, İslâm'ın Medîne'de hızla yayılışında önemli bir etken olmuştu.

İlâhî vahyin sergilediği bu yumuşak yaklaşıma rağmen Mekke toplumunun ataları taklid ve gelenekler içindeki direnişi ancak Mekke'nin Fethi ile tam manasıyla çözülebilmıştır.

3. TAKLİDİN İKİ YÖNÜ

Buraya kadar anlattıklarımızda hep Kur'ân-ı Kerim'in taklide olumsuz bakışını gördük. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'in kayıtsız şartsız her türlü taklide karşı olduğu gibi bir intiba vermez olmalı. Ama öte yandan vahye tâbi olmayı isteyen, peygamberlerin yoluna ittibâyı, onları örnek almayı öngören âyetlerle de yüz yüzeyiz. Bir noktada bunu da bir taklid olarak düşünmek mümkündür. Ayrıca, taklidin insan hayatının gerçeklelerinden biri olduğunu da biliyoruz. Öyleyse ilk bakışta çelişki gibi gözükse de bu durumu nasıl çöze biliriz?

Kur'ân-ı Kerim'i, taklide yaklaşımı bakımından bir bütünlük içerisinde değerlendirdiğimizde iki ana çizgi tesbit edebiliriz. 1- Kur'ân-ı Kerim'in aşırı derecede tenkit ederek yaklaştığı “mezmûm taklid”. 2- Kur'ân-ı Kerim'in ısrarla teşvik ettiği, genelde “ittebea” kelimesi kullanarak anlattığı, bir yönüyle taklid olarak da düşünebileceğimiz “makbûl ittibâ”. Ki biz, bunu burada “makbûl taklid” diye isimlendireceğiz. Şimdi Kur'ân'ın öngördüğü bu iki çizgi arasındaki farkı netleştirelim.

3.1. Mezmûm Taklid

Buraya kadar anlattığımız bölümlerden ortaya çıkmıştır ki, Kur'ân'da önemli bir yer teşkil eden körü körüne taklid, çok ciddi bir şekilde tenkid edilmiştir. Bu yaklaşımın geçmiş ümmetlerden de örnekler verilerek anlatılışını önceki bölümlerde gördük. Vahyin ve aklın temel alınmadığı, cehâletin ve nefsin isteklerinin öne çıktığı Kur'ân'da ele alınan taklidin bu çeşidini "mezmûm taklid" diye isimlendirdik. Bu taklidin sebeplerini yine önceki bölümlerde değerlendirdik. Kısaca özetlemek gerekirse, bu gruba giren insan yada toplum biçimi şudur: Bir şeyin vahyî veya aklî ölçülerde doğru olup olmamasından öteye hazır olarak bulunması önemlidir. O şeyin atalardan kalmış olması doğruluğuna en büyük delildir. İtikâdî boyutu ne kadar bozuk, aklî boyutu ne kadar saçma, aklâkî boyutu ne kadar çirkin olursa olsun önemli değildir. Çünkü o hazır bulunmuş bir hayat tarzıdır. En doğrusudur. Bunu kabullenmeden öteye sahiplenmek gerekir. Kaybetmemek için mücâdele şarttır.

Doğrusu insan, Kur'ân'ın ortaya koyduğu, vahyin unutulduğu veya kenara itildiği böylesi bir insan yada toplumda, vazgeçilmez özelliğimiz akıl nerede diye soruyor. Vahyî gerçeklerin daha önceden bozulduğunu veya çarpıtıldığını düşünsek bile, her insanın kendi yapısıyla beraber var olan akli hiç değilse kullanmasını istiyor. Fitrat-ı Selîme'den meded umuyor. Bu hayatta Allah'ın verdiği bunca delil ve özellikten hiçbirini kullanamayan insanın robottan farkını arıyor. Bulduğu hayatın akışına kayıtsız şartsız teslim olan bu insan yada toplumları Kur'ân, mezmûm taklid çerçevesinde yeriyor, kötülüyor. Bu noktadan sonra Kur'ân'ın tasvib ettiği taklide geçelim.

3. 2. Makbûl Taklid

Kur'ân-ı Kerim, bir tarafta yukarıda anlattığımız gibi körü körüne taklidi yererken, öbür tarafta vahye, peygamberlere ve sâlih kullara tâbi olmayı öngörüyor. Bu durumda, Kur'ân'ın yerdiğine "taklid", övdüğüne "ittibâ" diyerek kelimeler üzerinde yapılacak bir tartışmayla işi çözmek mümkün değildir. İsterse her ikisine de "taklid" veya "ittibâ" diyelim. Bu çok da önem arzetmiyor. Biz burada Kur'ân'ın övdüğü ittibâyâ makbûl taklid

demedi, sınırlarını iyi çizmek kaydıyla bir sakınca görmedik. Hattâ pratik hayatta bir çok problemi çözmede kolaylık sağlayacağını düşündük. Şöyle ki:

Genelde toplum hayatında, özelde de ferdin yaşantısında, hayatın her anında taklidin kaçınılmaz bir gerçek olduğunu “taklid nedir” bölümünde gördük. İdeâl olarak herkesin ve her toplumun taklide düşmeden hayatını idâme ettirmesini istemek mümkündür. Ama bunu gerçek yaşantıda görmenin ve yaşamının imkânı yoktur. Toplumun çoğunluğunu oluşturan avamın hayatının tamamına yakınında görülen davranışlar taklid yoluyla kazanılmıştır. Havâssın bile kendi ihtisas sahaları dışında kalan hayatın bir çok yönünde taklide düşüklerini söylemek çok büyük bir iddia olmaz. Öyleyse taklidi tamamen kötü olarak görüp Kur’ân-ı da ona dayanak yapamayız. Bu işin müsbet yönünü de görmeli, Kur’ân’ın desdeklediği makbul bir taklidi de ortaya çıkarmalıyız. İşte, Kur’ân’ın genelde “ittebea” kelimesini odaklaştırarak sözettiği, bazen de daha değişik ifadelerle önerdiği vahye, peygamberlere, vahyi ölçü alan sâlih kullara uymayı müsbet taklid olarak ele alıyoruz. Ama şu ayrıntıya da dikkat çekebiliriz. Taklid genelde şuursuz, ama bazen şuurlu olabiliyordu. Bizim makbûl taklid olarak sözettiğimiz, şuur yönü ağırlıklı olan bir takliddir.

Taklide bu yaklaşımımız, İslâm âlimleri arasında ihtilaf konusu olan mukallidin îmânı ve ameli konusundaki tartışmalara da açıklık kazandıracaktır.

Ebû Hanîfe (150/767), Süfyan-ı Sevrî (161/778), Mâlik (179/795), Evzaî (157/774), çoğunluk fukaha ve hadis âlimleri mukallidin îmanını sahih olarak görmüşler, istidlâli terkettiği için günahkâr olur demişlerdir. Rustuğfenî (354/956) ile Halîmî (403/1012) îmanın makbul olmasını mu’cize yardımıyla peygamber (a.s.)’ın sözüne inanmaya bağlamışlardır. Mu’tezile de, aklın yardımıyla her türlü şüpheyi giderecek kadar bir bilgiyi îmanın sıhhati için şart koşmuştur. (Sabuni, ts. s. 181). Âlûsî de akâid konularında taklidden kaçınılması gerektiğini, konunun ihtilâflı olduğunu belirtir. Râzî, Âmîdî (631/1234) taklidi câiz görmezler, akâid konularında delili zorunlu görürler. Ubeydullah b. el-Hasan el-Anberî ve bir grub, bu konuda taklidi câiz görür. Hattâ o kadar ki, bazıları îmânî konularda taklidi esas almışlar, delil ve ictihâdı haram kabul etmişlerdir. Eş’arî’nin

(330/935) mukallidin îmânını sahih görmediğini bildiren bir rivâyet varsa da, Ebu'l- Kâsım el-Kuşeyrî (465/1072) bunun Eş'arî'ye iftira olduğunu, çünkü bu anlayışa göre çoğunluğu teşkil eden avamın küfrüne hükmetmenin gerekeceğini, hâlbuki gerçeğin şu olması gerektiğini söyler: Taklid bir başkasının sözünü şek, vehm ihtimali olduğu halde kesin kanaata varamadan delilsiz olarak almaksa, böyle bir îman sahih olmaz. Çünkü îman küçük bir tereddüdü dahi kabul etmez. Eğer tereddüdü ortadan kaldıracak bir kanaat hasıl olmuşsa bu îman sahihtir. Eş'arî'ye göre de böyle bir îman yeterlidir. Ebû Hâşim (303/916) ve Hafâcî (1070/ 1659) de delili şart koşmuşlardır. (Alusi, 1987, XXI, 95).

İbn Atiyye (546/1151) de akîde konularında taklidin caiz olmadığını ve ümmetin bu konuda ittifak ettiğini söyler. Kâdî Ebû Bekir b. Arabî (543/1148), Ebû Amr Osman b. İsâ b. Derbâs eş-Şâfiî de mukallidin imanının sahih olmadığını söylerler. Derbâs bu görüşünü "intisâr" isimli kitabında belirtir. (Kurtubi, 1954, II, 212).

Amelî konularda da taklidin câiz olup olmadığı konusunda İslâm âlimleri ihtilafa düşmüşler, (İzzettin, 1985, 245-250), hattâ Şevkânî ve Reşid Rıza gibi aşırı gelenek karşıtı âlimler amelî konuda dahi bir âlimi taklid etmeyi şirke eşdeğer görmüşlerdir. (Şevkani, ts., II, 199).

Burada daha fazla ayrıntıya ve delillere girmek bizim çalışmamızın kapsamı dışına çıkar. Ancak şu önemli noktayı tesbit etmeliyiz. Taklidi câiz görenlerin gerçek endişeleri şudur: Eğer taklid câiz değildir dersek, insanın ve toplumun hayatının ciddi bir bölümünü etkisi altına alan taklid olayını nasıl izah ederiz? Taklidi câiz görmeyenlerin gerçek endişeleri de şudur: Eğer taklid câiz dersek körü körüne her şeyi kabul eden robot insan görüşüne düşmüş olmaz mıyız?

Nitekim taklidi câiz görenler vahye, peygamberlere ve âlimlere uymayı da taklid çizgisinde değerlendirmişlerdir.(Kurtubi, 1954, II, 213; Ateş, 1989, I, 279). Taklidi caiz görmeyenler de aslında mantık silsilesi olarak iyi bir dayanağa sahiptirler. Meselâ, taklid eden bir kimsenin taklidi taklidle mi, yoksa taklidsiz mi bildiğini soran Râzî, eğer taklidle denirse bunun teselsülü doğuracağını, eğer taklidsiz denirse, bunda da taklide dayanılması

gerektiğini bildirerek her durumda delile ihtiyaç olduğunu, taklidin ise bâtil olduğunu söyler. Aynı şekilde şöyle bir mantık zincirini de örnek verir. “İnsana taklidin câiz olma şartının onun hak mı, bâtil mı olduğunu bilmesinin gerektiğini kabul eder misin? Eğer kabul ediyorsan onun taklidinin câiz olduğunu bilmemiz hak olduğunu bilmemizden sonradır. Onun hak olduğunu nasıl biliriz? Eğer başkasının taklidi ile dersen o zaman teselsül gerekir. Eğer akıl ile dersen, bu yeterlidir. Çünkü o zaman taklide gerek kalmaz. Eğer taklidin câiz olma şartı onun hak olduğunu bilmek değildir dersen, o takdirde bâtil da olsa taklide cevaz vermiş olursun. O takdirde de taklidin hak mı, bâtil mı olduğunu bilemezsin.” (Razi, ts. V, 7).

Bu izah tarzına mantikî olarak karşı çıkmamız mümkün değildir. Ama fert ve cemiyet hayatını bu cümlelerle izah etmemiz ve yönlendirmemiz de çok zordur. Bu istek, belki güzel bir idealdir. Ama bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü cemiyet, okul, kültür, çevre ve imkân bakımdan oldukça farklı insan topluluklarından oluşan bir komplekstir. Belki bunlar içinde o ideal noktaya ulaşan kimseler de olabilir. Ama onlar için doğru olan bir şeyi tüm fertler için genelleleyemeyiz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi burada mesele için “taklid” “ittiba” veya “örnek alma” kelimeleriyle sağa sola çekilmesinden ziyade espirisinin yakalanmasıdır. Kur’ân’da istenen şudur. Fert veya cemiyetin uyduğu, taklid ettiği veya örnek aldığı şeyin esası vahye dayanmalıdır. (Elmalılı, ts., I, 586). Yada başka bir ifadeyle, vahyi temsil eden bir şahıs yada düşünce taklid edilebilir. Daha doğrusu için gerçek olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu anlamda ele alabileceğimiz (En’am 6/106; Yunus 10/109; Ahzab 32/2; Zümer 39/55; A’raf 7/3) gibi âyetler vahye; (Bakara 2/136; Al-î İmran 3/84; Enâm 6/90; Nahl 16/123; Şuarâ 42/13) gibi âyetler de hep peygamberlere ittibâyı öngören âyetlerdir.

Yâkup (a.s.)’ın çocuklarının takip edecekleri yol konusunda babalarına verdikleri söze dikkat edecek olursak, bahis konusu kişiler peygamberdir. “Yoksa Yâkub’a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman (Yâ’kub) oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demişti. Onlar senin ve ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk’ın ilâhi olan tek Allah’a kulluk edeceğiz; biz ancak O’na teslim olmuşuzdur, dediler.” (Bakara 2/133).

Allah'ı Teâlâ, atalar vahye tâbi olan kimseler olduğundan onlara ittibâyı uygun görüyor ve övünüyor. Tıpkı Yûsuf (a.s.)'ın, kavminin dinini terkederek atalarının dinine uyduğunu söylediği gibi. "... Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar âhireti inkâr edenlerin kendileridir. Atalarım İbrâhim, İshâk ve Ya'kub'un dinine uydum ..." (Yûsuf 12/37,38). (Kurtubi, 1954, II, 213).

Kehf suresi 62-82. âyetleri arasında anlatılan Hz. Mûsâ ve Hızır olayını da bu espiiri içerisinde değerlendirip, makbul taklid olarak niteleyebiliriz. Âyetlerde "Hızır" ismi geçmemektedir. Ancak kendisine rahmet ve ilim verilen bir kişiden sözedilir. Burada sözü edilen kişinin Hızır (a.s.) olduğunu ve peygamber olma ihtimâlinin de fazla olduğunu müfessirler belirtmektedir. Çünkü âyette geçen "rahmet" kelimesi peygamberlik olarak tefsir edilmiştir. (Razi, ts. XXI, 144; Şevkani, ts. III, 298). Hızır (a.s.)'ın peygamber olduğu konusunda Cumhur ittifak etmiştir. (Zebidi, 1980, IX, 145).

Peygamber (a.s.)'ı örnek almayı öğütleyen (Ahzâb 33/21), Allah sevgisini peygambere tâbi olmaya bağlayan (Âl-i İmran 3/31) âyetlerini de bu minvâl üzere değerlendirebiliriz. "De ki: Ey inasanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmi peygamber olan Resûlüne-ki O, Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- İman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız. "(A'raf 7/158) âyetinde peygambere uyma açıkça beyan edilmiştir. Çünkü O, âdeta vahyin insan şekline bürünmesidir. Hevâ ve hevesinden bir şey konuşmaz, ancak vahyi dile getirir. (en-Necm 53/3,4).

"Gerçekten tarihin esasına, nakle ve ancak ilmî nakillerin tesbit edeceği bir çok asırların deneylerine, daha doğrusu Allah'ın tayin edip indirdiği delillere bağlı olan hükümlerde geçmiş büsbütün atmak ve ondan habersiz olarak hep yeni şeyler aramak da doğru değildir. Bununla beraber körü körüne geçmişe taparcasına sevgi beslemek, ne olursa olsun atalar yolunu tutmak ve özellikle ilimden, dinden nasibi olmayan, hata ve sapıklıkları açık ve Allah tarafından açıklanmış bulunan ataları taassubla taklid etmek de onları, Allah'a eş ve ortak gibi tutmak, cehâlet ve sapıklıkta boğulup kalmaktır.

Bu konuda aranacak olan şey, hak ve bâtil, menfaat ve zarar, iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinliktir. Menfaatin, hakkıyla menfaat, ililiğin hakkıyla iyilik, güzelliğin hakkıyla güzellik olması için de Allah'ın hükmünü, hakkın delilini bulmak lâzım gelir.

Bundan dolayı bir şeye tâbi olma sebebi, eskilik, yenilik veya atalar yolu olup olmaması değil, Allah'ın emrine ve Hakk'ın deliline uygun olmasıdır. Allah'ın emrine uyan ve yaptığını bilen atalara uyulur. Aksine hakkın emrini tanımayan, ne yaptığını bilmeyenlere- atalar bile olsa- yine uyulmaz. Bu durum, eskilerde böyle olduğu gibi yenilerde de böyledir...

Kısaca hak ve iyilik ölçüsü, ne eski ve yeni, ne de bilgisizlik ve istektir. Allah'ın emrine ve delile dayanan ilim gerçektir. Bunun için eski olsun, yeni olsun Allah'ın indirdiği delillere bakmayıp da ataların halini, yalnız ata olduklarından dolayı taklid etmek, onları Allah'a eşler tutmak ve hakkı bırakıp hayal ve kuruntulara, şeytanın emirlerine uyma, izince gitmektir ki, buna tutuculuk denir.

Bu âyet (Bakara 2/170) gösteriyor ki, tafsili veya icmâli olarak hak bir delile dayanmayan katıksız bir taklid, din hakkında yasaklanmıştır. Belli bir bilgisizliğe, sapıklığa uyup taklid etmek aklen bâtil olduğu gibi, şüpheli olan hususta da delilsiz taklid, din açısından câiz değildir.” (Elmalılı, ts. I, 585-586).

4. GÜNÜMÜZDE TAKLİD DURUMUMUZ.

Ele aldığımız konu çerçevesinde toplumumuzu çok ayrıntılı olmasa da bir değerlendirmeye tâbi tutmayı uygun gördük.

Günümüz itibariyle, İslâm toplumlarının hemen hemen hepsinin kınanacak bir taklide meylettikleri, belki mecbur kaldıkları saklanamaz bir gerçektir. Ama biz, bu meseleyi genelde tüm İslâm toplumlarını kapsar şekilde değerlendirmeden ziyâde, sadece içinde yaşadığımız toplum açısından değerlendirmeye çalışacağız. Çünkü, her memleketin bu sürece girme zamanı, sebebi değişik olabilir. Onun için meseleyi tüm İslâm âlemi adına

genellemek doğru olmaz. Hattâ kendi toplumumuzu değerlendirirken bile sıkıntı vardır. Çünkü sosyal olaylar çok giriftir. Hangi dönem, hangi ölçüler içerisinde nasıl değerlendirilecektir? Belki bunları ince ayrıntılarına kadar ele alıp, takip edebilmek, ancak sosyal değişimcilerin işidir. Meseleyi biz, bir sosyal değişimci incelediğinde değerlendirmeden ziyade, ana hatlarıyla ele alıp bir sonuca bağlamak istiyoruz.

Ele aldığımız konu ile bu günkü toplum yapımızdaki taklid arasında, taklidin kaynağı açısından farklılık, neticesi açısından ise bir benzerlik vardır. Ele aldığımız taklid, ataların etkisiyle meydana gelen bir takliddir. Toplumumuzdaki taklid ise, daha ziyâde baskın bir yabancı kültür etkisinden kaynaklanan takliddir.

Biz, meseleyi, yine de, hem atalardan kalan miras yönüyle, hem de baskın kültürün meydana getirdiği taklid yönüyle değerlendirmeye çalışalım.

4. 1. Atalar Kültürü Yönüyle Taklid Durumumuz

Toplumların sürekli bir gelişme ve değişme içerisinde olduğu sosyolajik bir gerçektir. (Turhan, 1969, s. 57; Türkdoğan 1988, s. 66). Bizim geçmişimizi dayandırdığımız toplumlar da şüphesiz geliştiler ve değiştiler. Burada tesbit etmemiz gereken esas nokta şurasıdır: Miras olarak aldığımız kültürde istediğimiz kaynağa ulaşma bakımından bir ârıza var mıdır? Çünkü ele aldığımız konuda gördük ki Kur'an-ı Kerim, hep kaynağı sağlam olmadığı için atalardan kalan kültürü tenkid ediyor. Onun, vahyî gerçeklere dayanmadığını öne sürüyor.

Miras olarak kalan kültürümüzün vahyî gerçeğe dayandığı konusunda hem inanç olarak, hem de tarahî gerçeklik olarak bir şüphe yoktur. İnanç olarak yoktur, çünkü Allah "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız." (Hicr 15/9) buyuruyor. Tarihî gerçeklik olarak ise Kur'an'ın ve onun en güzel yorumu olan sünnetin sağlam kaynaklarla intikâl ettiğine dair hiç bir şüphe yoktur. Bunlarla ilgili sayısız kitap ve

makaleye sahibiz. Öyleyse Kur'ân'ın kınadığı, kaynağı vahye dayanmayan bir kültüre sahip değiliz.

Belki sorulabilecek soru şudur? Elimizde bulunan bu sağlam kaynaklara yaşantımız ne derecede uymaktadır? Doğrusu biraz sonra ele alacağımız, baskın kültürün etkisinde kalarak düştüğümüz taklid çerçevesinde, elimizde bulunan vahyî kaynakla, yaşadığımız hayat arasında ciddî sıkıntılarımızın olduğu bir gerçektir. Bu sıkıntı îtikâdî ve amelî sahaya da yansımıştır. Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemle aramızda bu yönüyle de bir fark vardır. Onlar, atalarından kalan îtikâdî ve amelî bakımından oldukça dejenere olmuş bir kültüre alabildiğince sarılarak yanlış bir taklide saplandıkları halde biz, yabancı bir kültürün etkisinde kalarak sahip olduğumuz sağlam kaynaklarımızı terk ediyoruz. İşte bu yapımla, kaynağı farklı bir taklid içerisinde olsak da neticede, vahiy kültüründen uzaklaştığımız için Kur'ân'ın tenkid ettiği bir taklide düşmüş sayılırız. Biraz sonra ele alacağımız taklid yönümüz dışında şu öz eleştiriyi de, yine ayrıntılarıyla ele almadan ortaya koyalım.

Elimizde sağlam kaynaklar, kafamızda sarsılmaz inancımız olmasına rağmen, bir bütün içerisinde bize intikâl eden kültürü değerlendirdiğimizde bu kaynaklarla uyuşmayan yönlerin olduğunu görürüz. Kültürümüze, İslâm'ın cevaz sınırı içerisinde değerlendirerek müdahale etmediği örf- âdetler (Ebu Zehra, 1981, s. 235) dışında karışımlar da maalesef olmuştur. Bunlar, tarihî intikâl sırasında değişik kültürlerle karşılaşmanın meydana getirdiği etkileşimlerdir. Memleketimizde yayılan alevîlik anlayışında eski Türk kültürünün etkisini inkâr mûmkûn değildir. (Eröz, 1990, s. 251-418). Tasavvuf kılıfına bürünmüş bazı tarikatların da İslâm inancı dışına taşıdıkları bir vâkıdır. (Kara, 1985, s. 272). Hele günümüzde bir çok kişinin kendini şeyh îlan edip ortaya atılmasındaki tehlikeyi toplum olarak yaşıyoruz. Ayrıca, inanç bazında ne derece tehlike oluşturduğunu incelemek Kelâmcılara aid ise de, toplumumuzda bir çok hurafenin yaşatıldığını ve bunların İslâmla uzaktan ve yakından alâkası olmadığını biliyoruz.

Ayrıntıya girmeden ipuçlarını verdiğimiz, kültürümüzün barındırdığı bu vahiy çizgisi dışında kalan anlayışları da Kur'ân'ın tenkid ettiği mezmûm taklid çerçevesinde değerlendirmeye ve vahyin ışığı altında onlardan arınmaya ihtiyacımız vardır. Yoksa bir

yönümüzle bizler de Kur'ân'ın yerdiği atalardan kalan vahiy dışı kaynakları taklide devam etmiş oluruz.

4. 2. Baskın Kültür Yönüyle Taklid Durumumuz

Mensubu bulunduğumuz toplumun geçmişte başlayıp günümüzde halen devam etmekte olan bir Batılılaşma süreci yaşadığı ortadadır. Bu süreç bazen teceddüt, ıslahat, tanzîmat; bazen de asrîleşme, muâsırlaşma, çağdaşlaşma gibi tabirlerle anlatılmıştır. (D.İ.A. 'Batılılaşma' md.) Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasî, sosyal ve kültürel bir değişim hareketidir.

Bütün kültür değişimleri “serbest” ve “zorlanmış”; “empoze” veya “mecbûrî” olmak üzere iki çeşide indirgenebilmektedir. (Turhan, 1969, s. 60). Temeli 15. asra kadar indirgenebilen, ancak bilinçli olarak 18. asırda başlayan Batılılaşma hareketi, bizde II. Mahmut'la (1808-1839) beraber mecburî kültür değişmesine dönüşmüş ve şuurlu olarak yapılmıştır. (Turhan, 1969, s. 190-192).

Bu mecburî kültür değişimi halâ bilinçli olarak sürdürülmektedir. Son olarak yapılan Avrupa Birliğine üyelik antlaşması buna güzel bir örnek teşkil eder.

Bu gerçeği tezimiz çerçevesinde değerlendirecek olursak toplulumumuz, 18. asırdan itibaren batı toplumunu taklid sürecine girmiş, bu durum günümüze kadar artarak ve maalesef körü körüne bir taklidcilik olarak süre gelmiştir.

Neden toplum bilimciler bu süreci belli bir tarih kesitinde başlatırlar? Veya bu başlangıcın en belirgin özelliği nedir? Tezimiz içerisinde “güç faktörünü” taklid sebebi olarak ele almıştık. O çerçevede düşünecek olursak Batı'yı taklide başlanılan dönem, Batı'nın güç olarak kendini ispatlamaya başladığı, toplulumumuzun ise onun karşısında zaafiyetini farketmediği dönemdir. (Turhan, 1969, 192-199).

Baskın kültürün tabii intişârı yanında, yine o kültür mensuplarının emperyalist düşüncelerini gerçekleştirmek için kullandıkları metodlar da etkili olmuştur. Hele günümüzde hızla gelişen haberleşme ağının etkileyici güç olarak onlar adına avantaj, bizim adımıza ise bir kayıp olduğu ortadadır. Şüphesiz bu haberleşme hızı insana bilgi olarak katkıda bulunmuştur. Ancak insanlık tarihi bir başka kültürün bombardımanı karşısında müstakil hürriyyetinin bu kadar kısıtlandığı bir dönemi görmemiştir. Gönül isterdi ki bu avantaj getiren durum İslâm âlemi için söz konusu olsaydı. Ancak başlangıçta asıl etki, aşağılık hissine kapılarak aşırı derecede özenti duyduğu için körü körüne bir batı taklidciliğine soyunan idâreci ve aydınlardan gelmiştir. (Güngör, 1975, s. 64-72). Gerek idarî görevle, gerekse eğitim amaçlı olarak Batı'ya gidenler, döndüklerinde çoğunlukla yerli kültür düşmanı olmuşlardır. Dolayısıyla hayran olunan medeniyet mensuplarına benzemek gayretiyle yabancı unsurlar, hemen hiç bir tahdit ve seçime tabi tutulmaksızın kabul edilmiş, yerli kültüre ait özlü, karakteristik her şey ya hakir görülmüş veya terk olunmuştur. Modern medeniyetin uyandırdığı hayranlıkla mâkus bir nisbette yayılan ve derinleşen aşağılık hissini bir neticesi olmak üzere taklidcilik ve yeniliğe düşkünlüğün salgın bir hâl aldığı bu anlarda garip olduğu kadar da gülünç olan bir çok hadiseler rastlanmıştır. (Turhan, 1969, s. 330). Toplumda Avrupadan damızlık erkek getirmeyi teklif edecek kadar kendisini aşağılık kompleksine kaptıran sözde aydınlar bile çıkmıştır. (Güngör, 1975, s. 69). Kültürümüz o kadar tersine zorlanmış ki, insan tabiatına aykırı böyle bir hadiseye ne modern çağlarda ve nede medeniyetler tarihinde rastlanmamıştır. (Turan, 1980, s. 224).

Zamanla toplumumuz içerisinde kendisini ayrıcalıklı gören bir elit tabaka oluşmuş, bu grup sürekli olarak toplumu aşağılamış ve hakir görmüştür. Bugün dahi toplumumuzun en büyük sıkıntısı bu tabakayla kendisi arasındaki çatışmada yatmaktadır. Çünkü halk, kendi kültür değerlerini yozlaştıran bu insanlara güvenmemekte, onlar ise halkı aşağılamaktadırlar.

Aydınımız, geri kalış sebebimizi hep mensubu bulunduğumuz dine ve onun oluşturduğu kültüre bağlamıştır. Aslında, özendiği kültürün arka planında da bir din vardır. Hâlbuki aydınımız batı medeniyetinin üstünlüğünü belki kabul etmeliydi, ama o medeniyetin gerekli

yönlere faydalanarak kendi dinamiklerimizi harekete geçirmeye çalışmalıydı. Çünkü dinimiz başka bir milletin faydalı yönünden istifadeyi engellemez, hatta mevburi görür. Reşit Rıza'nın ifadesiyle "ümmeatin faydasına olan şeyleri başkalarından almak Farz-ı Kifâyedir". (Rıza, ts. IX, 106).

Aslına bakılacak olursa dinimiz, tüm yönleriyle organize ettiği kendi nev-i şahsına münhasır bir toplumun dim dik ayakta durmasını ister. Kur'ân-ı Kerim'de Yahûdi, Hıristiyan ve Kâfirlerin dost edinilmemesiyle ilgili bir çok âyet vardır. (Bakara 2/120; Mâide 5/51; Furkan 25/52; Ahzab 33/1). Hadislerde de başka toplumlara benzemenin sakıncaları anlatılır. "Kim bir kavme benzerse, onlardan olmuş olur." (Ebu Davud, 1988, II, 441;). "Bizden başkasına benzeyen bizden değildir. Yahûdi ve Hıristiyanlara benzemeyiniz." (Mişkâtul- Mesabih, Hadis No: 4649). Yine kınar mahiyette değerlendirilebilecek şu hadis de başkalarına benzememeyi öngören bir hadistir. "Muhakkak siz, kendinizden önce gelen milletlerin karış karış, arşın arşın yolundan gideceksiniz." Bu ümmetler Yahudiler ve Hıristiyanlar mı diye sorulduğunda Peygamberimiz: "Onlardan başka kim olacak ya!" diye cevap verir. (Buhari, Kitabu'l-Enbiya, IV, 144).

Hız Muhammed (a.s.)'a gönderilen Kur'ân-ı Azîmüştân'ın kurduğu bir fazilet toplumu ve İslâm Medeniyeti mensuplarının, kendilerinden önce geçmiş, çürümüş, tahrif edilmiş, ahlâkî değerleri yıkılmış medeniyet mensuplarını körü körüne taklid etmeleri her mü'min insana giran gelir. Bunun içindir ki efendimiz daha o zamandan gayibin gözüyle bu zamanımızı görmüş ve bizden önceki Yahûdi ve Hıristiyanları taklid etmekten bizi sakındırmıştır.

Böylesine keskin emirlerle İslâm, mensuplarından, bütün yönleriyle kendisine has bir insan tipi ve bir toplum meydana getirmelerini ister. (D.İ.A. 'Bıyık'ımd.). Herhâlde bu toplum, dünyanın en zayıf bir toplumu olmamalıdır. Sosyolojik olarak böyle bir toplumun oluşması, o toplumun güçlü ve kendi kendine yeterli olmasını gerektirir. Öyleyse, İslâm toplumu güçlü olmalıdır.

Peki, müslüman toplumun hiç mi başkalarından alacağı şeyler olmayacaktır? Veya günümüzde olduğu gibi İslâm toplumu zayıflayıp yabancı kültürlerin etkisinde kalmaya başladığında tavrı ne olacaktır?

İslâm âlimleri böyle bir durumu üç noktada değerlendirmişlerdir. (Rıza, ts. IX,106). 1- İnanç, ibâdet ve dinin temel esasları konusunda başka bir toplumdaki etkilenmeyi aslâ câiz görmemişlerdir. Aksi davranışı küfür olarak değerlendirmişlerdir. Bu meseleyi önceki konularda da el aldığımızdan fazla üzerinde durmuyoruz. 2- Ahlâk, edeb ve toplumsal ilişkiler konusunda da başka bir topluma benzemeyi çok hoş görmemişler, belki bunların pek az kısmına sıcak bakmışlardır. Çünkü müslüman toplumda meydana gelmiş ahlâk anlayışında, edeb şeklinde, örf ve âdette mutlaka İslâm'ın temel prensiplerinin etkisi vardır. Bunlarda, temeli yabancı inançlardan kaynaklanarak meydana gelecek değişme, arka planda onların dayandığı inançları etkileyecektir. Hâlbuki bu saha, İslâm'ın zorunlu emirlerinden çok tavsiyelerine dayanan ve değişebilirlik özelliği taşıyan bir sahadır. Ama İslâm, bu değişimin dış tesirle değil de, kendi toplumunun tabii gelişmesi içerisinde yine kendi prensiplerine uygun olarak meydana gelmesini ister. Öyleyse bu sahada da ulu orta yabancı etkisine müsaade edilmemelidir. 3- Bilim, teknik ve bu çerçevede toplumun maddî gelişimine katkı sağlayacak şeylerin yabancı toplumlardan alınmasını zarûrî görmüşlerdir. Hendek savaşında peygamberimiz bir yabancı olan Selmân-ı Fârisî'nin verdiği bilgilerle hareket etmiştir. (Rıza, ts. IX,106). Hicret esnasında müşrik ve putperest olan Abdullah b. Ureykât'ın rehberliğinden faydalanmıştır. (Hamidullah 1, 1991, s. 162). Hasan el-Bennâ, Mevcdûdî, Muhammed Emin eş-Şenkîtî, Seyyid Kutub gibi âlimlerimiz de bugün için Batı'dan ilim yönüyle faydalanmanın zaruretine değinmişlerdir. (Abdu'l-Kerim el Akl, ts. s. 46-49).

Öyleyse bugün itibarıyla yapılması gereken şudur: Nufûzu altında kaldığımız batı, körü körüne asla taklid edilmemelidir. Ancak ilim, terakkî, tecrübe ve metod yönünden istifade edebiliriz. Çünkü bunlar insanlığın müşterek malı olan hikmet cümlesindedir. Aydınlar, topluma faydalı ve onun önünü açacak şeyleri seçerek almalı, kendi kültürümüzle yoğurmalıdırlar. Ama en iyisi Sünnetullah'ın gereği olan çalışma şartına uyarak başka toplumların tasallutundan acilen kurtulmaktır.

SONUÇ

Taklid, ferdin ve toplumun kaçınılmaz özelliklerinden biridir. Ama bu, taklidin körü körüne olmaması gerekir. Çünkü Kur'an böyle bir taklidi uygun görmez. Biz Kur'an'ın yediği bu taklide "Mezmun taklid" dedik. Kur'an, Allah'ın akıl nimetiyle diğer varlıklardan ayırdığı insanoğlunun yaşadığı hayatın temelini vahiy kaynaklı bir kültüre dayalı olmasını şart koşar. Böyle bir hayat çizgisinin oluşturulması için Kur'an'ı, peygamber (a.s.) ve sâlih kullara uyulmasını öngörür. Kur'an'ın öngördüğü bu yön her sahada gerçekleri esas alan bir yoldur. Onun için buna "makbul taklid" dedik.

Fert ve toplum olarak Kur'an'ın tenkid ettiği körü körüne taklide düşmemek bir görevdir. Öyleyse müslüman, bu taklide sürükleyecek etkenlerden öncelikle sakınmalıdır. Kur'an'a göre tesbit ettiğimiz taklid sebepleri içerisinde "güç"ün hemen hemen diğer tüm faktörlerden daha öne çıktığı görülüyor. Öyleyse müslümanlar olarak bu avantajı her dönemde elimizde bulunduracak bir toplum oluşturma zorunluluğumuz vardır. Günümüzde, bu avantajı kullanan yabancı kültürlerin, İslâm âlemi üzerinde oluşturdukları baskıyı acı acı yaşıyoruz. Özellikle kullandıkları iletişim araçlarıyla fert ve toplum olarak irademize koydukları ipotek ortadadır. Gönlümüz ister ki, dünyanın bu denli küreselleştiği globelleştiği, küçülüp küçük bir köy haline geldiği, etkileşimin bu denli arttığı, internet ağlarıyla gerekirse fert fert insanların etkilenebildiği böyle bir dönemde bu avantaj bizlerde olsaydı. Arkasında Hıristiyan kültürü barındıran, dünyayı sarmış böylesine korkunç bir ağdan kurtulmanın kolay olduğu söylenemez. Ama ümitsiz de değiliz. Ancak müslüman toplumlara, yeni bir ele alış tarzıyla gücün öneminin tekrar kavratılması gerekiyor. (Enfal 8/60). Müslümanların bu yönde motive edilmeleri son derece elzemdir.

Biz çalışmamızda sadece Kur'an'ın taklide bakışını ortaya koymaya çalıştık. Sünnetin de içine dahil edildiği bir çalışma yapılabilir. Ayrıca tüm İslâm Tarihi'nin dönem dönem sosyolojik tahlilinin de yapılması önem arz ediyor. Bundan sonraki çalışmalarda özellikle Sosyoloji'de bu yöne eğilmesini temenni ediyorum.

KAYNAKLAR

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, el- Mu'cemu'l- Müfehres Li elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm, İslâm Kitabevi, İst. 1984.

ABDULKERÎM el-AKL, et-Taklid ve't- Tebeyye, Dâruz-Zehebrak, Beyrut, ts.

el- ÂLÛSÎ, Şihâbuddîn es- Seyyid el- Mahmûd, Rûhu'l- Meânî Fî Tefsîri'l- Kur'âni'l- Azîm ve's- Seb'il- Mesânî, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1408-1987.

ARMAĞAN, Mustafa, Gelenek, Ağaç yay. İst. 1992.

ATEŞ, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, I-XII, Yeni Ufuklar neş. İst. 1989.

el- BUHÂRÎ, İsmâil b. İbrâhim b., Sahîhu'l- Buhârî, I-VIII, İslâm Kitabevi, İst. 1979.

el- CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd, es- Sihâh, I-V, Kahire 1402-1982.

ÇAĞATAY, Neşet, İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ank. 1989.

DARYAL, Ali Murat, İslâm'ın Doğuş ve yayılışının Psiko Sosyal Açından Tahlili, İFAV, İst.

DEMİR Ömer, Acar mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, "Taklit"md. Ağaç yay.İst.1992.

DRAZ, Abdullah, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru,Çev. Salih Akdemir, Mim. yay. Ank. 1983.

EBÛ CEYB, Sa'dî, el- Kâmûsu'l- Fikhî, Dâru'l- Fikr, Dımeşk, 1982.

EBÛ DÂVÛD Süleyman b. el- Eş'as es- Sicistânî, es- Sünen, I-II, Müessesetü Kütübü's- Sekâfiyye, Beyrut, 1988.

ELMALILI, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, Eser neş. ts.

ERDEM, Sargon, D.İ.A. "Bâbil" md. İst. 1991.

FREEDMAN, J.L., Sears, D.O. Carlsmith, J.M., Sosyal Psikoloji, Çev. Ali Dönmez, Ara Yay.

GÖLCÜK, Şerafettin, Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri, Kayıhan yay. İst.1979.

- GÜNGÖR, Erol, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İrfan Matbaası, İst. 1975.
- HAMİDULLAH 1, Muhammed, İslâm Peygamberi I-II, Çev. Salih Tuğ, İrfan yay. İst. 1991.
- 2, İslâm Hukuku Etüdüleri, Bir yay. İst. 1984.
- 3, İslâm Müesseselerine Giriş, Çev., İ.S. Sırma, Bir yay. İst. 1984.
- HİTTİ, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi yay. İst. 1989.
- HOFFER, Eric, Kesin İnançlar, Çev. Erkil Günur, Tur yay. İst. 1980.
- IZUTSU, Toshihiko, Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar yay.
- İBN AŞÛR, Muhammed et- Tâhir, Tefsîrut- Tahrîr Ve't-Tenvîr I-XIV, Tunus 1984.
- İBN HÂLDÛN, Mukaddime, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. I-III, İst. 1986.
- İBN KESİR, Ebu'l- Fidâ İsmâil, Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm, I-VIII, Kahraman yay. İst. 1985.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el- Gazvînî. es- Sünen, I-II, İhyâ-i Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, ts.
- İBN MANZÛR, Cemâlüddin Muhammed, Lisânü'l- Arab, I-XV, Dârus- Sadr- Beyrut, 1410-1990.
- İZZETTİN Bahru'l ulm, et-Taklid Fiş-Şerîati'l- İslâmiyye, Dâru'z- Zehebrak, Beyrut, 1985.
- KAĞITCIBAŞI, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Evrim Basım, İst.
- el- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed el- Ensârî, el-Câmi' Li Ahkâmi'l- Kur'ân, Matbaatü Dâru'l Mısıriyye, 1954.
- KUTUB, Seyyid, Fî zilâlil Kur'ân, I-V, Dâru's-Şuruk, Kâhire, 1412-1992.
- KÜFREVÎ, Kasım, Hz. Peygambere Dil Uzatanlar, Özyayın mat. İst. 1969.
- LE BON, Gustave, Kitleler Psikolojisi, Çev. Selahattin Demirkan, Yağmur yay. İst. 1974.

MENNÂU'L-, Kettân, Mebâhis Fî Ulûmi'l-Kur'ân, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 1993.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, D.İ.A. "Arap" md. İst. 1991.

er- RÂĞİB, el- Isfahânî, el- Müfredât Fî Garîbi'l- Kur'ân Neş, Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l- Ma'rife Beyrut, ts.

RIDÂ, Muhammed Reşid ve Muhammed Abduh, Tefsîru'l- Kur'âni'l- Hakîm, XII, Dâru'l- Fikr, Beyrut, ts.

er- RÂZÎ, Fahrüddîn, et- Tefsîru'l- Kebîr, I-XVI, el- Matbaatü'l- Behiyeti'l- Mısriyye, Mısır, ts.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, Peygamberlik ve Peygamberler, Çev. Suat Cebeci - Bilal Delice, Kültür Basın yay. İst. ts.

es- SÂBÛNÎ, Nureddin, Mâturîdiyye Akâidi, Çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet Yay.

eş- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, Fethu'l- Kadir, I-V, Dâru'l- Fikr, Beyrut, ts.

SUBHÎ Sâlih, Mebâhis Fî Ulûmi'l- Kur'ân, Dâru'l- İlm, Beyrut, 1990.

SOLMAZ, N.M., Çakan, İsmail Lütfi, Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi I-III, Ensar, İst. 1988.

SCHACHT, J., İslâm Ansiklopedisi, "Taklid" md. I-XIII M.E.B. 1993.

SAİD, Dr. Abdüsettar Fethullah, el- Medhal İlet- Tefsîri'l- Mevdûi, Dâru't- Tevzi' ve'n- Neşri'l- İslâmî, Kahire, ts.

et- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, Câmiul- Beyân an- Te'vîl-i Âyi'l- Kur'ân, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1408-1988.

et- TEBRÎZÎ, Muhammed b. Abdullah el-Hatîb, Mişkâtü'l- Mesâbih, I-III, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1991.

TURHAN, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, M.E.B. İst. 1969.

ULUĞURK, Veli, Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, Nil Yay. İzmir, 1994.

ÜLKEN, Prf. Dr. Hilmi Ziya, Sosyoloji Sözlüğü, M.E.B. İst. 1969.

YAVUZ, Yusuf Şevki, D.İ.A. "Bezm-i Elest" md. İst. 1992.

YILDIZ, Nurettin, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi "Taklid" md. I-IV, Risale Yay. 1990.

YILDIRIM, Suat, Kur'ân'da Ulûhiyyet, Kayhan yay. İst. 1987.

ZEBÎDÎ, Ahmet b. Abdillatîfi'z-, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Çev. Kâmil Miras, Diyanet Yay. Ank. 1980.

ez- ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. Umer, el- Keşşâf an Hakâikıt- Tenzîl, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, 3. Baskı, 1187-1407.

ÖZGEÇMİŞ

1963 yılında Bolu ili, Göynük ilçesi, Narzanlar Köyü'nde doğdu. İlkokulu köyünde, orta ve liseyi Adapazarı İ.H.L. de tamamladı. 1987'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. O tarihten beri öğretmenlik yapmaktadır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.

